

BYGD OCH NATUR

DET PYR I SKOGEN

De håller
kolmilorna vid liv

FINLÄNSKA SMAKSKATTER

Tusentals recept
tillgängliggjorda

Ord och fula visor

Duon Våtmark djupdyker
i en oanständig tradition

5 000 000

föremål i föreningarnas vård.
Stor special om samlingsförvaltning.

SÅ GJORDE VI
De räddade biblioteket i Ryssby

Välkommen till hembygdsrörelsen!

**Vår vision är en levande hembygd öppen
för alla. Vi vill att fler ska vara med och
forma Sveriges hembygder.**

Genom att vara medlem i en hembygdsförening stödjer du arbetet med kulturarvet. Verksamheten vilar på lust och engagemang för platsens historia, miljö och sociala liv.

Låter det intressant? Då är du välkommen att bli medlem i någon av våra 2 000 föreningar, från Karesuando i norr till Gislövs läge i söder.

Hitta din förening på www.hembygd.se

Sveriges
hembygdsförbund

BYGD & NATUR

Nr 1 2023, årgång 104

Redaktör

Jenny Damberg

E-post

redaktor@hembygdsforbundet.se

Grafisk form och layout

Agnes Florin

Ansvarig utgivare

Jan Nordwall

Omslagsbild

Ida Säll

Bygd och Natur kommer ut fyra gånger per år. Fem styrelseledamöter i de föreningar som betalar medlemsavgift till regionala hembygdsförbund får kostnadsfritt tidningen hemskickad. Övriga föreningsmedlemmar kan prenumerera för 195 kr/år. För ickemedlemmar kostar Bygd och Natur 295 kr/år.

Kontakt

Sveriges hembygdsförbund
Sabbatsbergsvägen 6
113 61 Stockholm

Prenumerera

prenumeration@hembygdsforbundet.se
www.hembygd.se/prenumeration

Annonsera

Kontakta oss på 08-34 55 11,
annonsering@hembygdsforbundet.se

Allt material i Bygd och Natur kan lagras, publiceras och tillhandahållas i digitala medier och arkivdatabaser samt återpubliceras i tryckt form. Redaktionen ansvarar inte för ej beställt material.

Sveriges hembygdsförbund, SHF, är en demokratisk folkrörelse och riksorganisation för cirka 400 000 medlemmar i 2060 lokala föreningar och 26 regionala hembygdsförbund.

Förbundsordförande

Anna-Karin Andersson

Generalsekreterare

Jan Nordwall

Tryck

Trydells, Laholm

Papper omslag

Amber Graphic, 200g

Papper inlaga

Multi offset, 120g

ISSN 0345-7982

www.hembygd.se

www.bygdband.se

Hej!

Över fem miljoner föremål finns i de samlingar landets hembygdsföreningar förvaltar. En del visas på hembygds museer, andra förvaras i magasin.

I det här numret tar vi ett grepp kring samlingsförvaltning. Genom inspel från Sörmlands museum, Ljusdalsbygdens museum och etnologen och intendenten Elin von Unge, som disputerat på en avhandling om att samla samtid, belyser vi hur samlingar på bästa sätt kan bevaras, förstärkas och vässas.

Motståndet mot att gallra kan vara starkt, skriver Elin von Unge. Men att gå igenom samlingen och rensa ut det som inte längre platsar måste inte vara något negativt, tvärtom. "Att gallra kan också förstås som ett sätt att hålla samlingarna vid liv. Inte sällan upptäcks ny kunskap om individuella föremål eller föremålsgrupper efter kontinuerlig översyn. Att aktivt

arbeta med gallring är därmed ett sätt att hålla samlingarna i gott skick på samma gång som de ges ny aktualitet."

Under året kommer Sveriges hembygdsförbund i samarbete med Örebro läns museum att presentera ett handledningsmaterial för samlingsförvaltning. Örebro läns museum har sedan länge haft en stödande roll för länets hembygdsmuseum, så de känner sammanhanget och förutsättningarna väl.

När handledningen är klar publiceras den i Sveriges hembygdsförbunds olika kanaler. Håll utkik!

Jenny Damberg

Tema: Samlingsförvaltning

Nr 1 2023

- 6** **Notiser och noterat**
 De bjuder in föreningar att skapa lokala konstprojekt.
- 10** **Rapport från en mila**
 Utdrag ur Gunnar Nygrens reportagebok Kolning - historier och hantverk.
- 16** **Fula ord i visor**
 Duon Våtmark sjunger den låga visans lov.
- 25** **Tema: Samlingsförvaltning**
 Handens kunskap hålls levande på Ljusdalsbygdens museum.
- 30** **Tema: Samlingsförvaltning**
 Elin von Unge om vikten av att välja bland nyförvärv och att gallra.
- 34** **Så gjorde vi**
 Föreningarna räddade biblioteket i småländska Ryssby.

GUNNAR NYGREN

IDA SÅLIL

SÖRMLANDS MUSEUM

Föremålet

SÖRMLANDS MUSEUM

Mungigor sökes!

HAR DU ELLER din förening en mungiga? Klas Wikström af Edholm skriver en artikel till Journal of the International Jew's Harp Society om mungigans historia i Sverige. Studien ska presentera en ingående överblick över mungigans förekomst och speltradition inom dagens svenska gränser. Det handlar främst om mungigor äldre än 1960-tal. Tips om förekomsten eller bruket av mungiga i din trakt är också av intresse. Hör av dig till Klas på: klas.af.edholm@gmail.com

Vaktmästaren som bor på hembygdsgården

Lovisa Landälv är på deltid vaktmästare för Stockholms-Näs Hembygdsförening i Kungsängen. Hon är också bosatt i en av byggnaderna på hembygdsgården.

ANDERS WALLDÉN

Hur bor du?

– Jag bor i Dubbeltorpet, som består av två torp som har byggts ihop. Det är lite dragigt och skavankigt, men charm-faktorn väldigt hög, med öppen vedspis.

Du arbetar också som vaktmästare för föreningen. Vad innebär det?

– I mitt hyresavtal finns premisser för sådant jag ska göra på gården. Det reducerar hyran. Uppgifterna är supervarierade. Jag klipper gräs, trimmar och underhåller grusgångar, hjälper till på städdagar och ser till att rutinmässiga saker blir gjorda. Hembygdsgården hyrs ut till allmänheten och det är jag som är ansvarig för att det funkar, jag sköter bokning och visar runt, med stöttning av styrelsen.

Du flyttade in 2021. Vad hade du för relation till hembygdsgården innan dess?

– Jag är uppvuxen här i Kungsängen, och det är inte någon stor ort. Jag gick i folkdanslaget här när jag var liten, så det är bekant mark för mig. När jag behövde flytta hörde jag av mig och hade tur.

Är du aktiv i föreningen på fler sätt?

– Jag deltar vid styrelsemötena, men jag är inte ledamot. Det skulle vara en intressekonflikt, i och med att styrelsen är min hyresvärd. Men jag deltar för att vara informerad om allt som sker eftersom det påverkar vad jag ska göra, om det så är att bara flytta min bil eller se till att det är ordentligt klippt innan en större händelse.

DELINS FOTO

PATRICK KRETSCHKEK

Ett skyltfönster för minnet

I ett aktuellt verk har konstnären Patrick Kretschek återskapat minnet av Delins fotos skyltfönster i Norberg. Det har varit möjligt tack vare utlån och donationer från personer som själva blivit fotograferade i ateljén, innan den ödelades i en brand.

Under större delen av 1900-talet förevigade familjen Delin genom Delins foto människor, djur och hus i Norbergs-trakten. När fadern blev för gammal tog systrarna Karin, Greta och Gunvor över. De drev verksamheten fram till 1998, när en brand ödelade byggnaden. Två av systrarna omkom och en stor samling negativ och fotografier förstördes.

Konstnären Patrick Kretschek växte upp i Norberg och blev själv fotograferad hos Delins foto. I ett verk som nu visas på orten har han återskapat

minnet av ateljén, inklusive en modell av huset där den låg.

– Jag har ett starkt minne av att komma runt hörnet från Kyrkgatan och se Delins foto. Det var som en utställning som byttes ut i skyltfönstret. Det var också ett sätt att titta på folk, att få tjuvkika lite, så som Facebook är i dag, säger Patrick Kretschek.

Verket visas under våren i ABF:s skyltfönster i centrala Norberg.

DE MATCHAR KONSTNÄRER OCH FÖRENINGAR

I projektet Odlas kopplas konstnärer ihop med lokala organisationer för att genom konstnärliga metoder ta till vara platsens potential. Anna Högberg, Konstnärscentrum

Öst, är en av projektledarna.

Hur går man tillväga om ens förening vill delta?

– Kontakta oss för att se på möjligheten att starta Odlas hos er. Vi matchar er situation och vad ni är nyfikna på att undersöka med rätt konstnär. Därefter kan vi tillsammans undersöka möjliga finansieringsformer.

Vad hoppas ni att Odlas ska leda till?

– Nya nätverk och nya perspektiv på närmiljön. Kanske kan vi även utmana invanda sätt att göra saker på och lyfta och kommunicera en plats. Vi hoppas också att fler får delta i och uppleva vad en konstnärlig process kan innebära. I förlängningens skapar det ett intresse för hur konst kan spela en viktig roll i samhällsutvecklingen, och inte minst i människors vardag.

Nyfiken på att veta mer?

Se xsites.se eller kontakta

Mats Nordlund info@landart.se

1895799

föremål och media ingår i Statens historiska museers nya "Sök i samlingarna" på samlingar.shm.se. Här finns måleri, mynt, medaljer, vapen, möbler, dräkter, räkenskaper, brev, äldre kyrklig konst och Sveriges största samling av arkeologiskt material.

Finländska receptskatter digitaliserade

Barbro Christina Hästesko-Fortunatnas hushållsbok, eller Stensböle hushållsbok, är en recepthandskrift från 1700-talet som ingår i Stensböle gårds arkiv i Svenska litteratursällskapets samlingar. Den är en av sex receptsamlingar som ingår i det digitala utgivningsprojektet Historiska recept, som nu publicerats på historiskarecept.sls.fi

Sammanlagt mer än tusen recept, inte bara på maträtter utan även huskurer och färg, återges på sajten som faksimil, transkription och som normaliserad och lätt moderniserad lästext. Materialet är sökbart och försett med ämnesord, från abborre till örter. Däremellan ryms för en modern läsare mer exotiska inslag som hjorthornsgelé och hjärtessprångsgräs.

RECEPT

Äggebubbart snart gjord

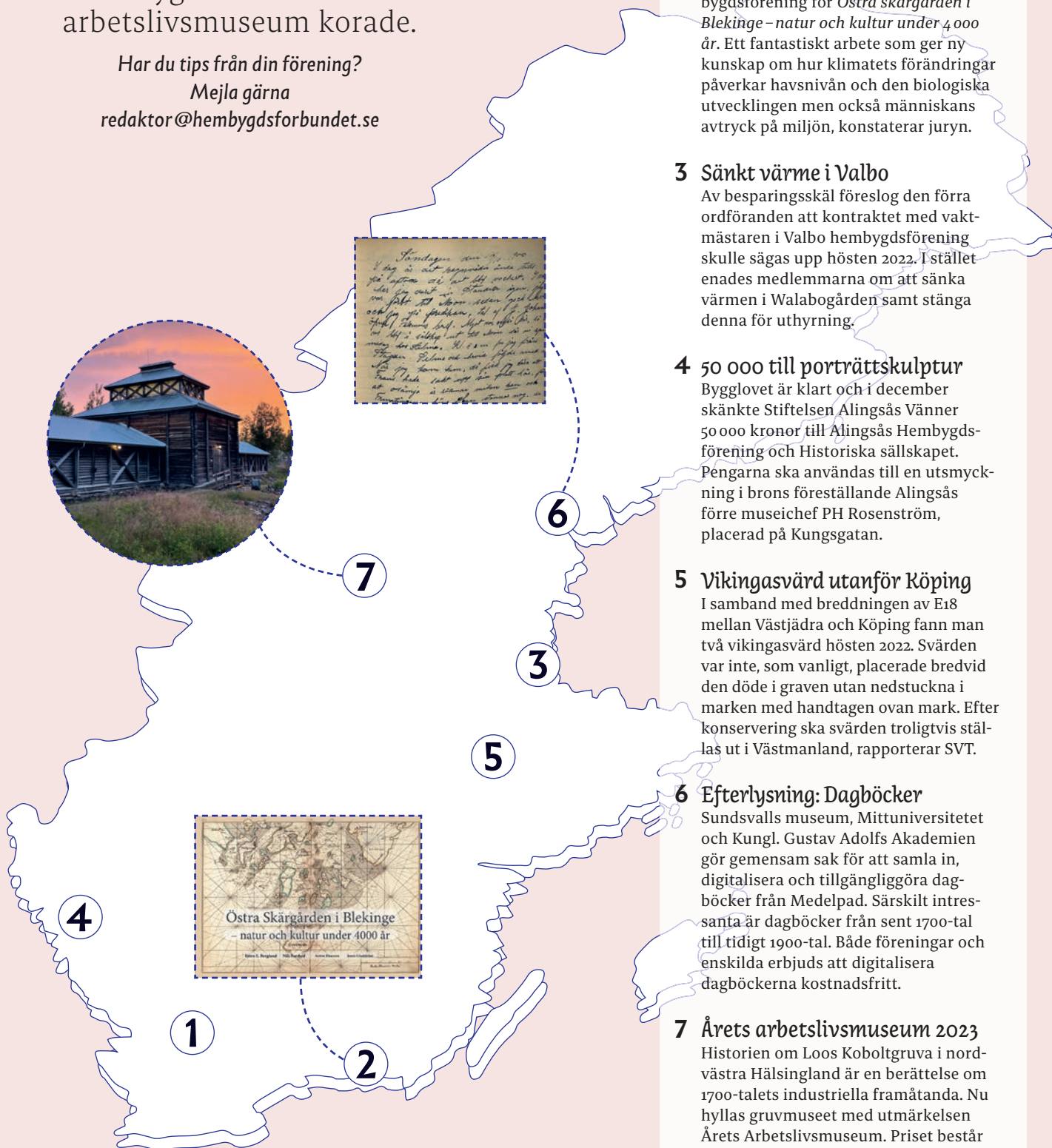
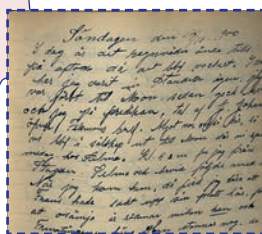
Tag ett stop mjölk, 8 ägg, socker, rosenvatten, suckat, muskotblomma och saffran, vispa rätt väl, sätt ett fat på fyrfatet, smörj med färskt smör, slå detta uti, låt där koka, när det väl stannat tages av och rives socker över och kanel, vill man bryna det ovan uppå så kan man göra en eldskyffel röd i elden och väl skaka askan utav och hålla den sedan över fatet så att man kan se att det bliver brunt.

Ur Stensböle hushållsbok

Stulna bronsskulpturer och sänkt värme till följd av elpriset. Men också glada nyheter, som att insamlingen till en skulptur i Alingsås gått i mål och att två vikingasvärd funnits utanför Köping. Och så är både Årets hembygdsbok och Årets arbetslivsmuseum korade.

Har du tips från din förening?
Mejla gärna
redaktor@hembygdsforbundet.se

1 Skulpturstöld i Vittsjö

Två skulpturer i brons stals i november i Vittsjö. "Tragiskt för byn", säger Crister Albinsson, ordförande i Wittsjö hembygdsförening till SVT. Skulpturerna Snapphanen Ubbe och Pensionatsgästerna är båda skapade av konstnären Thore Brogård. Det sammanlagda värdet beräknas till omkring 700 000 kronor.

2 Årets hembygdsbok

SHF:s utmärkelse Årets hembygdsbok 2022 tilldelades Östra Blekinge hembygdsförening för *Östra skärgården i Blekinge - natur och kultur under 4000 år*. Ett fantastiskt arbete som ger ny kunskap om hur klimatets förändringar påverkar havsnivån och den biologiska utvecklingen men också människans avtryck på miljön, konstaterar juryn.

3 Sänkt värme i Valbo

Av besparingsskäl föreslog den förra ordföranden att kontraktet med vaktmästaren i Valbo hembygdsförening skulle sägas upp hösten 2022. I stället enades medlemmarna om att sänka värmen i Walabogården samt stänga denna för uthyrning.

4 50 000 till porträttskulptur

Bygglovet är klart och i december skänkte Stiftelsen Alingsås Vänner 50 000 kronor till Alingsås Hembygdsförening och Historiska sällskapet. Pengarna ska användas till en utsmyckning i brons föreställande Alingsås förre museichef PH Rosenström, placerad på Kungsgatan.

5 Vikingasvärd utanför Köping

I samband med breddningen av E18 mellan Västjädra och Köping fann man två vikingasvärd hösten 2022. Svärderna var inte, som vanligt, placerade bredvid den döde i graven utan nedstuckna i marken med handtagen ovan mark. Efter konservering ska svärderna troligtvis ställas ut i Västmanland, rapporterar SVT.

6 Efterlysning: Dagböcker

Sundsvalls museum, Mittuniversitetet och Kungl. Gustav Adolfs Akademien gör gemensam sak för att samla in, digitalisera och tillgängliggöra dagböcker från Medelpad. Särskilt intressanta är dagböcker från sent 1700-tal till tidigt 1900-tal. Både föreningar och enskilda erbjuds att digitalisera dagböckerna kostnadsfritt.

7 Årets arbetslivsmuseum 2023

Historien om Loos Koboltgruva i nordvästra Hälsingland är en berättelse om 1700-talets industriella framåtanda. Nu hyllas gruvmuseet med utmärkelsen Årets Arbetslivsmuseum. Priset består av 25 000 kronor, en emaljskylt och äran.

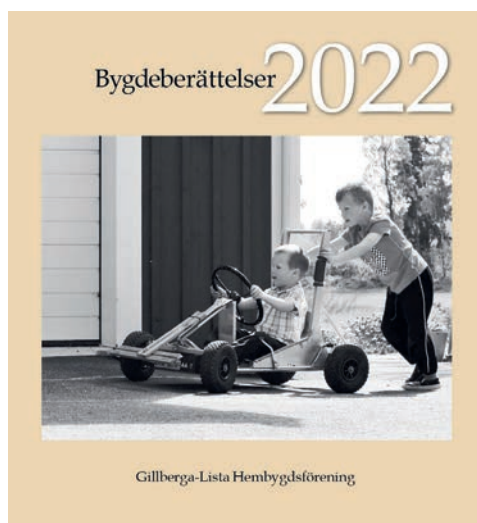
3 tips Bok

Numrets tema är samlingsförvaltning. Som av en händelse har Svenska Arkivförbundet precis gett ut en handbok i samtidsdokumentation. *Minnesjägarna* riktar sig till alla som jobbar med arkiv, minnen och kulturarv. Fokus ligger på dokument (både fysiska och digitala), inte föremål. Här finns checklistor för insamling via samtal eller intervjuer, men också tips på arrangemang där samtidsdokumentationen sker av bara farten – exempelvis genom att utlysa en lokal fototävling.

Skrift

Väster om Eskilstuna ligger Gillberga-Lista socknar. I två år har utgivningen av Gillberga-Lista hembygdsförenings *Bygdeberättelser* varit på paus på grund av pandemin. Här samsas historia (skollunch på 1960-talet, Bokbussens premiärtur, häxhysterin i Lista så som den senare tecknats av barn i trakten) med porträtt av en ung motorsportare och en nyligen inflyttad bagare. Även stubbtrollet Rulle, som plötsligt en dag dök upp när en grupp förskolebarn var ute på promenad, har ett eget kapitel. Snugg formgivning och fina fotografier. Läsvärt för alla och ett ovärderligt dokument för lokalsamhället.

Film

I manusförfattaren och regissören Andreas Öhmans nya långfilm *En dag kommer allt det här bli ditt* ställer ett betydande arv relationerna mellan syskon och föräldrar på spel. Situationen känns igen från Maria Bloms moderna klassiker *Masjävlar* och har beröringspunkter med Öhmans egen historia. Flera scener är inspelade vid hans föräldrahem i Djuped, Kramfors kommun. I filmen samlas serietecknaren Lisa och hennes syskon för första gången på många år hemma. Föräldrarna vill att endast en av dem ska ärva skogen, som hört till släkten i generationer. Men är något av barnen villigt att flytta hem igen?

Tidsresor för förskolan

Under 2023 får tolv förskolor i Kalmar län uppleva tidsresor på plats i sina egna lokaler. Detta tack vare en satsning från Kalmar läns museum och Kalmar läns hembygdsförbund. Museet tar med kläder och rekvisita medan den lokala föreningen står för lokal, kunskap och ideell tid.

– Att få möjligheten att göra detta tillsammans med

hembygdsrörelsen och sprida tidsresan som metod i hela länet, även för de minsta barnen, känns helt fantastiskt, säger Tina Lindström, projektledare på Kalmar läns museum.

Tidsresorna riktar sig i första hand till små orter i Kalmar läns tolv kommuner och den lokala förskola som ligger närmast hembygdsgården.

Kalmar läns museum genomför sedan tidigare tidsreseverksamhet för skolelever.

Riksantikvarieämbetets förtjänstmedalj för 2022 tilldelas Aina Barnekow för långvarigt engagemang i Stiftelsen för Bohusläns hällristningar. Stiftelsen har bildokumenterat ca 2500 hällar.

Lyssna!

Miss inte Sveriges hembygdsförbunds nya podcast "Resten är historia". Läs mer på sidan 37.

Mila efter mila

Kolning var under århundraden en slitsam, smutsig och för det svenska samhället helt nödvändig syssla. I dag pyr och ryker det i svenska skogar när hembygdsföreningar och andra kolar för att föra traditionen vidare. Här publicerar vi ett bearbetat utdrag Gunnar Nygrens bok *Kolning – historier och hantverk*.

TEXT OCH FOTO: GUNNAR NYGREN

För hundra år sedan rykte det från kolmilor i skogsbygderna varje höst, från tusentals milor där ved blev till träkol som på vintern kördes i slädar till järnbrukens masugnar. Träkol gick till smedjor och till krigsårens gengasbilar innan den ersattes av nya fossila bränslen som stenkol och koks. 1966 stängdes den sista träkolshytan i Svartå utanför Degerfors.

I dag stiger röken i stället från ett 30-tal kolmilor, eller fler, varje sommar. Det är hembygdsföreningar och byalag som reser in milorna och kolar under en sommarvecka eller tidig höst. Bakom dessa kolmilor finns varken järnbruk eller försörjning för fattiga torpare, bara en vilja att bevara kunskapen från de gamla kolarna. Det kan bara göras på ett sätt – genom att resa in och kola en mila själv.

VID SKOTTVÅNGS GRUVA i Sörmland har kolarna rest och kolat en mila varje sommar i drygt 30 år. Genom att följa deras arbete kan vi få en inblick i kolningens hantverk. Processen består av tre steg – inresning, kolning och urharkning.

– Man lär sig något vid varje kolmila, säger Åke Agneflo. Fast det här är min 21:a mila så är den inte lik någon annan. Det är detta med att tämja kraften som finns därinne, att man styr en stor glödhög inne i milan. Jag kanske börjar förstå hur de gjorde.

Åke Agneflo tystnar och ser mot milan. Historien bakom kolningen intresserar honom. Och

det är roligt att berätta för alla besökare hur det fungerar. Men det är också något annat.

– Jag gillar nätterna. Då är jag här och det är min kväll och min natt. Det är så rogivande, det finns inga leveranskrav. Det finns en mystik. Man kommer nära varandra, de man sitter och vaktar med.

Det glöder fortfarande i kolmilan när Ulf Sandström några dagar senare med kraftfulla svingar kör ner kolkroken i stybben. Åke Agneflo och Lasse Johansson drar fram kolen med en kolpharka, en slags kratta med grova krokar som får med sig kolen ner på milans sida.

Det är dags för urharkning. Kolmilan ska rivas och träkolen ska svalna innan det är dags att packa den i säckar och påsar. När träkolen gick ner till bruket var detta en enklare process, kolen drogs fram och lagrades i ett skjul tills det var vinterföre. I dag är slutmålet ett annat:

trädgårdsgrillen. Träkolen ska packas i papperssäckar och det kräver mer tid och mer arbete för att man ska vara säker på att det inte finns någon glöd kvar.

Kolarna får sällskap av andra medlemmar i Östra Sörmlands Gruvförening och bekanta som ställer upp, som låter kolstybben skita ner under en eller ett par dagars intensivt arbete.

Redan vid sju på morgonen drog kolarna fram den första träkolen ur milan. Nu täcker de över milan igen och det ångar av värmen från milan. Alla greppar krattorna och drar ut kolen i en ring runt hela milan. Hinkar med vatten och små skopor står utställda för att man ska kunna släcka den glöd som fortfarande finns kvar. Blickarna sveper över träkolen som ligger utbredd på kolbotten – när det kommer grårök skyndar någon dit med en skopa.

Minst en timme efter den sista observerade glöden är det dags att kratta ihop träkolen i en yttre ring. Samtidigt drar kolarna fram ny träkol ur den

svarta högen. Ulf Sandström river loss den kolade veden med kolkroken, Lasse Johansson och Åke Agneflo drar fram den med harkan. Det står ett moln av kolslybb runt dem, hettan strålar från milan och svetten rinner när Ulfs kolkrok skär ner i milan med ett krasande.

Efter en fikarast är det dags att sålla den första ringen av färdig, avsvalnad träkol. Kolen hålls från sållen ner i plasthinkar som bärs upp till paketeringen i partytältet. Där töms hinkarna i säckar eller påsar. En ström av människor bär hinkar fram och tillbaka samtidigt som sållningen fortsätter. Man behöver vara många för att det ska fungera och denna somardag är det 14–15 personer som sållar kol i stället för att åka till badstranden.

Dag tre är den sista dagen av urharkning. Snart är man nere på botten av milan. Det finns fortfarande kol, särskilt i ytterkanterna där klingande kol grävs fram ur stybben med en gammal rotfruktsgrep. Runda bitar av björkstammar som glänser i solen. Träkol full av energi när vattnet har drivits ut ur veden.

Processen är densamma som de tidigare dagarna, men det

Åke Agneflo.

Ulf Sandström.

är något färre på plats för att avsluta jobbet. Denna tredje dag tillkommer också det sista arbetsmomentet med de säckar som fylldes första dagen: de najas ihop och läggs på en kärra för att köras till lagret i en gammal ladugård en bit bort. En hel del säckar körs också fram till föreningens eget museum över gruvdrift och kolning, där ska de börja säljas veckan efter.

Under urharkningen har besökare frågat om de får köpa kol. De har sett alla säckar som står på rad, och många som har köpt tidigare år talar lyriskt om hur bra träkolen från milan brukar vara. Men de får vänta, kolarna vågar inte sälja kolen innan man är helt säker på att det inte finns någon glöd i säckarna. Köparna får komma tillbaka.

Varje år går det åt 20 000 ton grillkol i Sverige, den största delen importeras från Polen där den framställs industriellt. Kolen från Skottvång och andra "hembygdsmilor" är bara en liten rännil i jämförelse med denna import. Men den ger Östra Sörmlands Gruvförening en ekonomisk stadga. Den gör det möjligt att ha föreningslokal och bybastu, egen smedja och eget gruvmuseum, en stuga med tio bäddar och ett gammalt torp med bakugn. Allt samlat i det som man kallar "kulturbyn" i Skottvång.

Kolning – historier och hantverk av Gunnar Nygren.

”Motiven är både att hålla hantverket vid liv och att kolen ger en extrainkomst till föreningen.”

Historiskt sett var kolningen en förut-sättning för järnbruken och Sveriges framväxt som industrination. Men kolningen har inte lämnat några tomma fabrikslokaler efter sig, inga stora maskiner som kan visa hur det gick till. Det enda som finns kvar är de övervuxna kolbottnarna i skogarna och små stenrösen som markerar kolarkojorna. Kolningen fanns dessutom i gränslandet mellan det gamla bondesamhället och den framväxande industrin. Den var fattiga bönders arbete, ett arbete för torparna som slet under arrendekontraktet. På slutet också yrkeskolare som jobbade för skogsbolagen och de stora brukena.

Kolningen har lämnat sina spår i brukens räkenskaper, noggranna redovisningar av hur många milor som kolats och träkol som levererats till kolhuset. Det finns berättelser om kolarna både i arkiven och i litteraturen. Men det finns också en kunskap som bevaras i arbetet med kolning, den ”tysta kunskap” som varje hantverk bygger på.

Under 1980- och 1990-talen var de sista yrkeskolarna gamla, de som arbetade vid milorna in på 1950-talet. För att bevara kunskapen började kolmilor att

resas igen i de tidigare kolningsbygderna. Hembygdsföreningar och grupper med koppling till kolning tog in de gamla kolarna i ett återupplivande av kolningen. Nu var det inte under mörka höstmånader, utan under några ljusa och varma sommarveckor eller tidig höst.

VID GRUNUBERGSSÅGEN öster om Orsa i Dalarna tänds en mila i början på september varje år. Sågen är en gammal plats för kolning, och det gjordes några milor på 1970-talet. Kolningen återupptogs 2009, och bakom milorna står Orsa Kolkraft som är en löst sammansatt förening:

- Vi reser in 30–60 kubik, blandat björk och tall, berättar Erik Sundin som varit med

på de flesta av milorna. Det är inga problem att bli av med kolen, det går till både grillkol och smideskol. Vi gör resmilor med bottenändning. Vi har en släde underifrån där vi för in brinnande material i en tunnel till mitten av milan. Det är det senaste i resmilans utveckling men vi har också provat äldre typer av resmila.

Veden till milorna kommer från olika sponsorer, och kunskapen kom från gamla kolare:

- På min frus sida finns det kolare i slakten, och i början hade vi med gubbar som hade kolat på riktigt och det var väldigt roligt. Vi hade ju mycket järnbruk här i kring.

Hofors är en gammal bruksort i Gästrikland. Stålverket finns

kvar, det heter i dag Ovako och har japanska ägare. Carl-Henrik Lindgren har jobbat på bruket hela livet och är med i föreningen Hofors kolare. Föreningen har en gammal kolningsplats vid Acktjärn utanför samhället, sedan gammalt kallad Kolgår'n. Där tänds man sin mila i slutet av augusti, en resmila på runt 20 kubik, och ibland också en tjärdal.

– Jag har alltid varit nyfiken på historia och man stöter på spåren efter kolningen i skogen överallt, det är en kulturhistoria.

Carl-Henrik Lindgren har inga egna släktingar som varit kolare, ingen egen erfarenhet innan föreningen satte i gång år 2000:

– Vi hade turen att ha ett par gamla farbröder från trakten som hjälpte oss att komma i gång. Men nu finns de inte kvar längre. Det finns ju gamla handböcker, men de räcker inte för att man ska lära sig. Man måste ha provat sig fram, gjort det själv. Och efter 20 år har vi ganska bra egen kunskap.

Grangärde Finnmark är klassiska kolarbygder. Det var här som Dan Andersson kolade i början av förra seklet, och det fanns gott om masugnar och bruk som krävde ständiga leveranser av träkol. I Gruvskogen utanför Ludvika har Lars "Knallis" Johansson kolat sedan slutet av 1990-talet. I början körde han ensam, men sedan några år tillsammans med Abborrhöggets byalag.

– Jag kör liggmila, den gamla äkta kolmilan, säger "Knallis". Alla andra kör ju resmilor nu.

Men när man tittar i brukens böcker härifrån fram till 1870-talet så står det att kolen bara kom från liggmilor.

– Det var då man högg all skog här, tog också det grova till kolmilorna. Och det var kolarna som gjorde Sverige till en industrination.

"Knallis" mila har blivit en viktig del i den årliga Dan Andersson-veckan i slutet av juli. Han har också tagit dit musiker till milan, publikrekordet har Thorstein Bergman som drog 700 åskådare. Reklam behöver han inte göra, det kommer folk ändå, säger han. Till och med Dagens Nyheter och ett tyskt teve-team har hittat till hans mila i skogen.

Till vardags är "Knallis" snickare, och han har ännu några år kvar till pensionen. Varför lägger han så mycket tid på kolningen?

– Det är väl kul och man har det i blodet. När jag var fem år såg jag gubbarna som kolade i skogen, jag såg hur det rykte om milan. Så var det min morfar som kolade och på långt håll är jag släkt med Dan Andersson.

Många av kolmilorna drivs inom ramen för hembygdsföreningar eller andra former av bygdeorganisationer. Motiven är både att hålla hantverket vid liv och att kolen ger en extrainkomst till föreningen. Till exempel hembygdsveckan "Gammelvala" i Brunskog i Värmland där kolmilan är ett stående inslag.

Eller skidklubben i Godegård i södra Närke som kolat milor sedan 2008 och säljer grillkolen till förmån för klubbens verksamhet.

Hälsingland är klassisk bygd för kolning, och i Långhed i Ovanåker har bygdeföreningen kolat milor sedan 1999. Karl-Erik Johansson har varit med hela tiden:

– Kolning har varit en stor del av utvecklingen i våra trakter. Träkol, lin och sågverk har varit hjärtfunktionerna här. Under andra världskriget var kolningen så viktig att man slapp att bli inkallad om man var kolare.

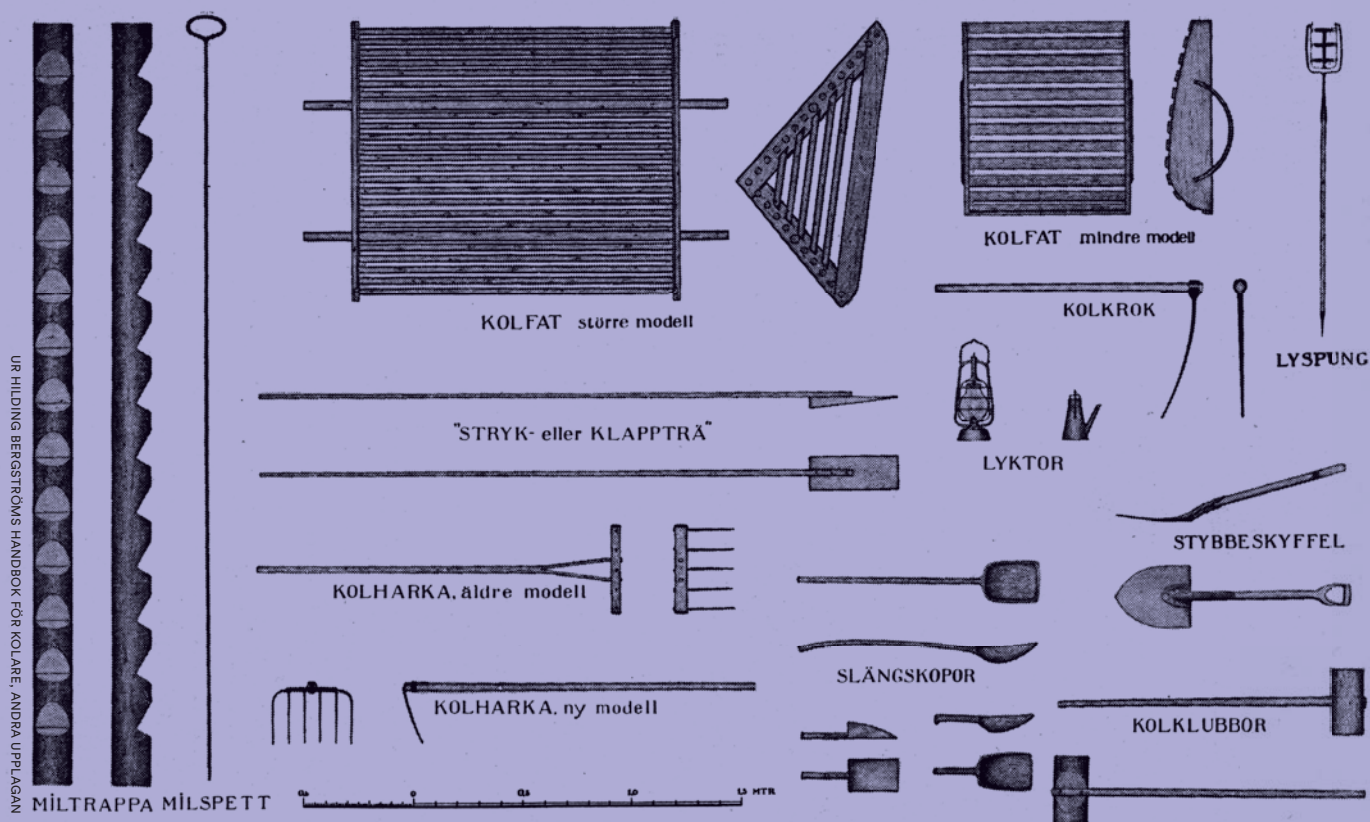
Kolmilan i Långhed är bara på 12–15 kubikmeter ved som är upp till 1,5 meter lång. Det ger en liten låg mila som tänds i mitten av augusti. Både Karl-Eriks far och farfar var kolare:

– Jag kände mig förpliktad att fortsätta, att hålla hantverket vid liv. Så är det roligt att ha egen grillkol, vi brukar tända grillen redan i februari. På något sätt har vi lärt oss att få fram bra kol, det ska vara den där glasklangen i kolen då är det bra. Det ska låta som när bryggarbilen kom inkörandes på 50- och 60-talet, Trocadero-klirret. Det har blivit vår gimmick. 🖐️

Kolning – historier och hantverk av Gunnar Nygren är utgiven på Appell förlag. Gunnar Nygren är professor emeritus i journalistik vid Södertörns högskola. Han har en bakgrund som journalist och under somrarna är han kolare vid Skottvångs gruva i Sörmland.

Kolarens redskap

Kolaren använde de vanliga redskapen i skogsarbete, som olika sågar och yxa. Men kolaren hade också särskilda redskap till själva kolningen. Här är de viktigaste redskapen som de återges i Hilding Bergströms *Handbok för kolare* från 1936.

Kolfat

När träkolen svalnat drogs den upp på kolfaten och grovsållades så att stybben rensades bort. Kolen "fatades" sedan in i det lilla kolhuset vid milan eller direkt ner i kolryssen.

Kolkharka

Träkolen drogs ut runt milan för att svalna med en kolkharka, en slags grov kratta med långa tänder.

Kolklubba

Användes för att slå ihop lufthål som bildas under kolningen.

Kolkrok

När milan var utkolad revs träkolen ut med en kolkrok.

Lyspung

En smidd korg av järnband där ved kan brinna och ge ljus. Även fotogenlampor och oljelampor användes för att ge ljus.

Milspett

Ett långt och ganska tunt järnspett som kan stickas in i milan för att känna vad som kolats klart och för att leda in syre till okolade delar av milan.

Milstrappa

Denna gjordes ofta som steg i en stock, men även som en enkel steg som var mer stabil.

Stryk- eller klapträ

Användes för att slå ihop sprickor i täcket av granris och stybb ovanpå den inresta veden.

Stybbeskyffel

En skyffel för att täcka milan med jord eller stybb (söndersmulad träkol från tidigare kolningar).

XPRESSEN
ORNELIS
ET VAR
JAG SOM
BLEV LURAD A
FALSKA BLONDINE
Vilka äro de m...
TILL A...

F
U
L
L
A
V
I
S
O
R
K

Folkmusikduon Våtmark djupdyker i den fula visan, en tradition lika livskraftig som tabubelagd. Drift och kön har ibland lyfts med politisk udd, men oftast för det höga – eller riktigt låga – nöjets skull.

TEXT OCH FOTO: IDA SÄLL

Traditionen att sjunga om det osedliga är uråldrig – och på samma gång närmast osynlig i historien. Sånger som innehöll könsord, kroppsvätskor och sex utanför äktenskapet ansågs nämligen under många år för syndiga för att tryckas.

Men sjungit, det har man gjort och visorna har på så vis traderats muntligt. I den fula visan har lägre samhällsklasser drivit med överheten, och gifta kvinnor har drivit med sina makars sexuella tillkortakommanden. Både sjömän och drängar, värnpliktiga och vallpigor har sjungit grovheter – även om kvinnor och män i regel har gjort det på varsitt håll.

Än i dag är den fula visan vital. I ett kök i Stockholmsförorten Hökarängen dricker duon Våtmark te och äter prinsesstårta. Om ett par timmar har de spelning på ett viskafé bara ett par kvarter bort.

– Vi är inget politiskt band. Men jag tror på riktigt att människor som vågar njuta av sin sexualitet – de bryr sig också verkligen om andra. När människor njuter vill de inte gå ut i krig, för då är de nöjda.

Nina Grigorjeva är uppvuxen i Sankt Petersburg. Hon har en bakgrund som barockmusiker, och har ägnat större delen av sitt yrkesliv åt att spela harpa och flöjt. Kollegan Sandra Berggren är riksspelman från Västerbotten.

– Vi möttes på Musikhögskolan, berättar Sandra Berggren, som just bytt om till skimrande träningsoverallsjacka, en av kvällens scenkostymer. Förutom riksspelman av musik från Västerbotten är hon även sångerska och violinist.

På Musikhögskolan blev de fula visorna en sorts ventil, fri från prestation.

– Hur rösten eller instrumentet låter är aldrig det primära i fula visor. Det finns liksom inga rätt och fel i den världen, förklarar Nina Grigorjeva. Det viktigaste är känslan, uttrycket – och texten!

”Både sjömän och drängar, värnpliktiga och vallpigor har sjungit grovheter.”

På folkhögskolor och spelmansstämmor finns de fula visorna ständigt närvarande, men i periferin, berättar Sandra Berggren.

– De spelas inte direkt på scenen. Folk vet att de finns, men de brukar sjungas först senare på kvällen.

Våtmarks egen repertoar är sprungen ur sånger Sandra Berggren lärde sig som barn i Västerbotten. Men många sånger kommer också från *Fula visboken*, och från Svenskt visarkivs samlingar – två institutioner med omätligt värde för den fula visans historieskrivning.

En dryg mil norr om Hökarängen, i ett annat kök, sitter Christina Mattsson, tidigare chef för Nordiska museet, Berwaldhallen och Sveriges Radio P2. Hon är därtill folklorist och visforskare, med dryckesvisor som specialitet.

– Den fula visan är ingen egen genre, understryker hon. Det är en visa med obscena inslag som dyker upp i flera genrer. Många sjömansvisor och dryckesvisor kan räknas som fula visor, till exempel. På 1970-talet arbetade Christina Mattsson på Svenskt visarkiv i Stockholm, dit folklivsforskaren Bengt af Klintberg ofta kom på besök. Det var upprinnelsen till *Fula visboken*, en historisk bok på mer än ett vis.

– Då fanns det över huvud taget ingenting liknande. Det var en blank värld vi gav oss in i, och en fullständigt annan tid än i dag. Nu kan du lätt hitta det värsta snusket du kan tänka dig på nätet, men då var det inte så.

Fula visboken fick enorm publicitet. Och Christina Mattsson mottog massvis med post.

– Det var inga obscena förslag, snarare tvärtom. Efter en helsidesbild i Expressen blev jag kontaktad av ett antal tillknäppta herrar som tyckte att jag hade hamnat på fel spår. De ville äta middag med mig för att tala mig till rätta, så att jag inte skulle syssla med sådana här saker mer, skrattar Christina Mattsson.

Tvivlade ni någonsin på att ge ut boken?

– Nej, inte ett ögonblick! Viktigt att tillägga är att de här visorna var en repertoar jag var väldigt

Christina Mattsson

van vid, och uppvuxen med. Jag kommer från en bondsläkt i Jämtland och när jag växte upp sjöng pappa ofta fula visor. Vi som var tonåringar sjöng fula visor tillsammans, när vi sågs i Östersund.

– Bengt däremot kommer från en mer borgerlig miljö, och där hade de inte alls sjungit den här sortens sånger.

Den fula visans funktion är enkel, menar Christina Mattsson. Den ska kittla den erotiska fantasin.

– Det fungerar särskilt bra när de är dubbeltydiga eller innehåller ett överraskningsmoment: "Jag reste till storstaden Mora, där mötte jag stans största – flicka". När vi gjorde boken valde vi bort många sånger som bara var grova och inte höll måttet.

Det är inte lätt att finna en gemensam musikalisk nämnare för den här sortens visor. Inte ens för en visforskare.

– Men om du tittar på äldre upptecknat material där det finns noter märker du att många av melodierna är påfallande vackra. Det är just fina melodier, och råa texter, därför har upptecknarna sällan skrivit ner orden. Också i tryckta vissamlingar kunde fula visor finnas med i form av noter, men den grova texten censurerades. I andra fall gjorde utgivaren små retuscheringar, och förmildrade den obscena, berättar Christina Mattsson.

1800-TALETS INSAMLING av folkvisor utfördes generellt av ett litet, bildat skikt i samhället, och styrdes av rådande moraliska och estetiska värderingar. Den vistradition som lyftes fram var en sådan som stödde en romantisk föreställning om ett friskt, enkelt och dygdigt folk.

– "Ära" kunde ändras till "hjärta" till exempel. Att ta någons ära har en viss underton, men att ta någons hjärta är däremot rätt oskyldigt.

Men de osedliga sångerna rör sig också långt utanför visgenren.

Fula visboken.

Kalle Lind är författare och journalist och driver podden Snedtänkt. Sedan länge har han ett djupt intresse för udda underhållning. Liksom jag själv har han nyss introducerats för *Rid mig som en dalahäst* – raggarmymnen med Fröken Snusk och Rasmus Gozzi från 2022 som snabbt fick 20 miljoner lyssningar på Spotify:

För jag kan faktiskt se dig
 när du rullar fram i Chevan din utan någon
 skam
 Jag kan rida dig som i Dalarna, i skogarna,
 som i sagorna
 för du är en riktig viking
 Du och jag kan ligga nu i din bil
 Hela staden, de får höra mitt skrik

Kalle Lind.

– Så länge kristendomen eller lutheranismen har funnits har sexualiteten varit en av de stora tabuna. Gränser och positioner har förstas flyttats men själva efterfrågan på den här sortens kultur är nog konstant.

Kalle Linds intresse för det ekivoka startade med en LP-skiva i hans mors skivback: *Folklår* med Bengt Sändh

och Finn Zetterholm.

– Redan som väldigt liten visste jag att "den här spelar vi inte när vi har gäster".

En låt som *Rid mig som en dalahäst* – är det smal eller bred kultur?

– Det är förstas jättebred kultur på samma sätt som Eddie Meduza på 1980-talet. Han var ju den största artisen i svenska folkparker då, vilket man kan använda som måttstock.

Samtidigt går genren att räkna som smal kultur, menar Kalle Lind, eftersom etablerade medier inte plockar upp den.

– Dagens Nyheter eller Svenska Dagbladet skulle möjligen skriva om enstaka artikel om genren epadunk som ett intressant fenomen, men Sveriges Radio skulle aldrig ta in låtarna på sina spellistor.

Händer det något med den fula visan när det är en kvinna som sjunger?

– Ja, absolut. När artisen Lilla Lovis kom på 2010-talet kunde man plötsligt prata om genren könsrock i termer av feminism, och ett erövrande av en manlig arena.

Tidigare hade man kunnat avfärda Onkel Kånkel, Eddie Meduza och liknande musik i samma genre som sexism, berättar Kalle Lind. Även om han själv tycker det är en halv sanning.

– Men det blev svårare när Lilla Lovis, som är kvinna, sjöng om att hon inte spottar ut sin snus innan hon suger kuk. Det är en subjektivering som äger rum. Det blir per automatik mer komplicerat, och det tycker jag är spännande.

"Den obscena kulturens förmåga att roa, chocka och driva med överheten lever kvar."

När *Folklår* spelades in 1977 var det just med en vänsterpolitisk idé om att visa folket så som det verkligen varit, och inte som överheten velat framställa det. Det var en del i den tidens diskussion, som framför allt handlade om klass.

– I vårt tidevarv har det varit andra paradigmer med diskussioner om etnicitet, feminism och hbtq-frågor. Fröken Snusk som sjunger *Rid mig som en dalahäst* – hon vill vara med, hon har agens. Samtidigt kallas hon luder av den manliga rösten i låten, vilket vi som är feministiskt skolade förstas reagerar på, säger Kalle Lind.

Frågar man Kalle Lind är den fula visan en del av vårt kulturarv, som vi måste förvalta.

Men vad har den för signifikans i en samtid som vår, där man har närmast fri tillgång till pornografiska uttryck? Enligt Kalle Lind lever den obscena kulturens förmåga att roa, chocka och driva med överheten kvar – trots internet.

– Det är en vanlig missuppfattning att eftersom allt finns på internet, blir ingen längre generad av de här ämnena. Men det är fortfarande sånt vi inte pratar om i det offentliga rummet.

– Fulla 19-åringar som spelar *Rid mig som en dalahäst* på studentflaket i sommar vet att det kommer göra somliga förbipasserandes öron röda av genans. Det komplicerade, motsägelsefulla innehållet i den här sortens sånger har absolut en chockfaktor på 2020-talet.

illbaka till köket i Hökarängen, där Våtmark gör sig redo för kvällens spelning. Den fula visan traderas fortfarande

muntligt, berättar Nina Grigorjeva.

– Många kommer fram och vill bidra med en egen visa efter konserterna. Då får de sjunga för oss, och så spelar vi in. Det älskar vi. Flera av sångerna vi fått in muntligt ska vi spela i kväll.

– Vi vill att traditionen ska vara lätt-tillgänglig och rolig! Och vi letar alltid efter texter som passar just oss – visor med någon slags femi-

nistisk approach där kvinnor äger sin sexualitet.

Det händer att de gör justeringar, både i arrangemang och i text.

– Ibland lägger vi till queera perspektiv, säger Sandra Berggren. Så att det inte precis alltid blir man och kvinna, kuk och fitta.

– Och i en medeltida ballad kan vi byta ut "gänga" mot "knulla", till exempel, förklarar Nina Grigorjeva. Vi gör små ändringar både för att göra texterna mer tillgängliga och moderna, och för att fler ska kunna känna igen sig.

Svenska och ryska vistraditioner skiljer sig betydligt åt, berättar Nina Grigorjeva.

– I Ryssland sjöng man mycket i hemmet. Kvinnor träffades och sjöng tillsammans – det hörde till. Mammorna var alltid trötta efter jobbet. De låste in sig i köket och sjöng visor medan barnen sprang runt i vardagsrummet. Den ryska vistraditionen liknar den finska – det är mörkt och eländigt och man är olyckligt kär. Man sjunger ofta romanser, som kommit med romerna. I Sverige är visorna lustigare, ljusare.

För Våtmark blir 2023 ett år på turné – mycket tack vare Bygdegårdarnas riksförbund. Av 700 sökande valdes bandet till Västerbottens bygdedistrikts musiker. 15 konserter och fyra workshops ska genomföras i bygdegårdar runtom i Västerbotten.

– Vi vill så gärna komma ut och spela nu, på vilka scener som helst. Bjuder en punkfestival in så

"Nu har massagebåsens väggar sågats upp och blivit scengolv."

kommer vi. Det här är inte finkultur utan fulkultur. Vi vill nå så många människor som möjligt!

Finns det ett samtida sug efter fula visor? Nina Grigorjeva tror det.

– Det finns en press på både ungdomar och vuxna nuförtiden att allting ska gå så fort. Men njutning kan inte gå fort. Jag tror det finns en generell längtan i människor efter att få njuta mer. Oavsett om det gäller sex eller att gå på en bra konsert.

På viskaféet i Hökarängens centrum placeras man svarta klappstolar i rader. Cornelis Vreeswijk med glasögon på nästippen blickar ned över scenen. Härinne låg länge en tobaksaffär, därefter en thaimassagesalong. Nu har massagebåsens väggar sågats upp och blivit scengolv. På en krok hänger en replika av Vreeswijks mockaväst och den kantstötta pallen som Nina just draperat med ett paljettskynke visar sig vara visdiktarens gamla turnéball.

När Cornelis Vreeswijk-museet i Gamla stan lades ner hamnade föremålen här, hos den ideella föreningen Hökis visrum.

KOLL
PÅ:

FULA VISOR

Den äldsta vittnesbörden som går att finna om svenska sånger med sexuellt innehåll är från omkring år 1970. I Adam av Bremens krönika över Hamburg-Bremens ärkestift, skriver han om Sverige:

”För övrigt är de sånger som brukar sjungas (...) av flera slag men oanständiga; det är därför bäst att förtiga dem.”

Historiskt har det manliga könsorganet besjungs som smalingen, skruven, bassen, ruling eller spjett. Kvinnans genitalier har förutom fitta även betitlats kunta, kutta, pumpa, hutta, snurribussa, lurvatufsa eller fittetrakten.

Den sexuella akten beskrivs i de fula visorna med ord som jumpa, pippa, gunga och ligga. Ibland sker omskrivningar som ”stoppa dit en” eller ”sitta där och jofsa”.

SPJETT!

Kärringa ho klippte lurvatufsa sin
Fyra hekto vägde ullen
Fick hon inte nog till strumpor å sock
Så tog hon sig i röva, ruska ur en lock
Då fick hon nog till strumpor å sock
Å drängen fick en luva!

Vanligast är att visan sjungs i förstapersonperspektiv – manligt eller kvinnligt. I ett fåtal fall är det ett ”vi” av ospecificerat kön som sjunger. Även visor i tredjeperson förekommer.

Visor sjungna ur ett kvinnligt berättarperspektiv handlar i högre utsträckning om att göra sexualdebut och att bli med barn. Mansvisorna tar upp mer blandade ämnen – sex, kiss och bajs eller skammen att råka blotta sig.

Spridda folkvisor sjungs ofta i flera varianter. Variantformerna är ett tecken på att visan sjungits mycket, eftersom det ofta sker naturliga utvecklingar just när visor sjungs. Finns visan i många versioner är det också ett säkert tecken på att den traderats muntligt.

Källa: *Ligger du inte bättre går jag ifrån dig! Fulvisan som genre* av Alice Emdahl, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

– Vi har inte museistatus, tillägger Jimmy Flodin, pr-ansvarig och kvällens värd. Men Vreeswijk bodde på Saltvägen i Hökis. Han praktiserade på socialkontoret här och skulle bli socionom. Receptionisten på socialen hette Agda.

Viskaféet i Hökarängen startade 2015 och bortsett från under pandemin har man anordnat viskonsorter varje torsdag sedan dess.

– Vi kör oavsett om det är två i publiken eller 40, understryker Jimmy Flodin.

Men i kväll, en kall torsdag i oxveckorna, fylls lokalen på ovanligt fort. Alla 30 förköpsbiljetter är slutsålda.

– Snusk säljer, konstaterar Nina Grigorjeva när klockan är fem i sju.

Hon bär bort Cornelis gamla pall från scenen och ställer dit två klappstolar i plast i stället. En Härjedalspipa och en Offerdalspipa placeras försiktigt i ett flöjtstall av trä.

Sandra Berggren lägger två polyesterpenisar, en liten och en stor, på scengolvet. Båda har glada, skära ansikten. I en skål intill entrén ligger gratiskonserter med Våtmarks porträtt på. I sista stund kläms ännu en besökare in i den varma lokalen.

*I Stockholms stad bland alla dess caféer där finns det kvinns med konstiga idéer
Man kan få se dom uppå Djurgårn sitta och hålla handen för sin lilla –*

Publiken är i åldersspannet 30 till 70 år, men majoriteten är i pensionsåldern. Tidigare i eftermiddag har bandet beskrivit hur publikens reaktioner ofta kommer i form av en trestegsraket:

– Först är de spända, stela och spröda. Sedan börjar de koppla av mer och mer. Och därefter vågar de skratta. Vi är ju flockdjur.

Men i kväll kommer skratten tidigt. När det blir paus och publiken ska förflytta sig till lokalens inre rum för att köpa kaffe och bullar blir det trångt och bökgigt, men stämningen är fortfarande varm. Spelningarna på bandets bygdegårdsturné sker ofta i samband med en pubkväll med alkoholservering.

Passar den här sortens kultur särskilt bra ihop med alkohol?

– Det gör den absolut, tycker Sandra Berggren. Men jag tycker det är extra intressant att möta en nykter publik. Då kan de inte gömma sig bakom något.

Så är pausen över och det är dags för kvällens andra akt – en halvtimmeslång musikteater med titeln *Våtmarkens superhjältar*. Sketcher med pedagogiska anspråk varvas med visor. Klitoris anatomi redovisas med hjälp av en fiolhals. Att den manliga ejakulationen är snabb som en förstklassig moped – 45 kilometer i timmen – genererar höga skrockanden i publiken.

Det här är första gången man framför teaterdelen av konserten. Våtmarkens superhjältar vänder sig egentligen i första hand till ungdomar och är tänkt att spelas på gymnasium och folkhögskolor under det kommande året.

Så tar det slut, med rungande applåder. På väg ut tackar en äldre man ur publiken vänligt nej till en gratiskonstom och hänvisar till en prostataoperation för tio år sedan.

– Sedan dess blir det inte mycket med sånt där. En dam i samma ålder plockar kvickt två kondomer ur skålen.

– De är till barnbarnen.

Vad hade Cornelis tyckt om den här kvällen? När Jimmy Flodin från Hökis visrum pratar om Vreeswijk är det i presens.

– Han gillar den, absolut. Det där burleska, det finns ju i Cornelis texter också.

Både band och arrangör är glatt förvånade över publiktillströmningen. Kanske fungerar underhållning med uråldrig tematik extra bra kristid?

– Folk vill nog väldigt gärna befrias från sig själva en stund, konstaterar Sandra Berggren och stoppar in fiolen i sitt fodral.

Just i kväll samlade Våtmark inte in några nya visor. Men de mottog ett tips, berättar Nina Grigorjeva med eld i blicken.

– I Bellmansamlingarna i Svenskt visarkiv finns originaltexter till Bellmans allra fulaste visor. De är så snuskiga att ingen har vågat sjunga dem tidigare. 🖐

TEMA

Samlings- förvaltning

Bevara och bjuda in. I tre artiklar dryftar vi hur föreningar och mindre museer kan vässa sina samlingar – så att det kollektiva minne de utgör kan delas av fler.

Ulrika Wängman visar ett egensinnigt exempel på hur gamla grejer i arkiven kan inspirera till skolungdomars slöjdande.

Handarbetet tar plats i Ljusdal

Slöjdverkstad, rollspel och utlåning av kläder. Ljusdalsbygdens museum vill att besökarna ska känna och uppleva sin och bygdens historia.

TEXT OCH FOTO: IDA FRID

Det bankar och det knakar inne på Ljusdalsbygdens museum. Snickare, vaktmästare och receptionspersonal hjälps åt att bygga den tillfälliga utställning som ska möta besökarna när de kommer in. Här visas museets senast inkomna samlingar från människor i kommunen. Gamla nattsärkar och underbyxor har nålats upp på en svart skärm bredvid en vacker väggmålning som hittats på en vind i bygden. En gunghäst i trä drar timmer framför en stor tavla med lantligt motiv och på väggen mitt emot hänger diverse fotografiska porträtt.

I en annan del av lokalerna rekonstruerar man en gammaldags fotostudio med kameror och fonder. Utrustningen, samt ett omfattande bildmaterial, är en donation från en familj som nyligen avvecklade den fotostudio man drivit på orten i generationer.

LJUSDALS MUSEUM FIRAR 80 år i år. 2017 flyttade verksamheten in i dagens lokaler, en gammal mejeribygnad från 1940-talet. Fastigheten ligger centralt i Ljusdal och har under senare tid använts som företagshotell och support till Microsoft.

– Det var de som specialbeställde det Microsoft-blå golvet, säger Anders när han guidar genom museisalarna.

I två år höll museet stängt medan de

Museet har fått ta emot kulisser, kameror och en stor bildsamling från en familj som drivit en fotoverksamhet över flera generationer.

köpte och fraktade hyllor över hela Sverige, byggde upp ett eldsäkert arkiv i källaren, skapade utställningar, slöjdsalar, bibliotek, matsal och kafé.

Ljusdalsbygdens museum är en stiftelse med syfte att förvalta och levandegöra kulturarv främst från nordvästra Hälsingland. För att trygga verksamheten har Ljusdals kommun tecknat ett samarbetsavtal med stiftelsen, som också innebär att museet arbetar efter kommunens målarbete och budgetprocess. Samlingarna består av donationer från privatpersoner, föreningar och från olika typer av verksamheter. De visas upp men tillgängliggörs också genom pedagogisk verksamhet, med syfte att sänka trösklarna till det gemensamma minne som det lokala kulturarvet utgör.

När Hybo skola lades ner mottog Ljudalsbygdens museum en stor donation. Bänkar, planscher och annan interiör som stuvats in på en vind och sparats i flera decennier skänktes. I museets lokaler byggdes en skolsal upp, kompletterad med material från andra skolor.

Barngrupper som kommer på besök får se en bild på en skolklass som gått på Hybo skola för över hundra år sedan. De blir tilldelade ett namn från ett barn i klassen och får klä sig i kläder från den tiden. Museipedagogen Ulrika Wängman intar rollen som lärare och sedan är skoldagen i gång.

– Eleverna får uppleva hur skolan var förr och göra sådant som barnen gjorde då, som att tömma slaskhinken. Vissa vet inte ens vad en slaskhink är.

Även utanför museiområdet arbetar de ibland med rollspel för att barn och ungdomar ska få känna på hur det var att leva i en annan tid. Under ett gediget researcharbete får barnen intervjua människor på och kring en utvald gård. Prata med de äldre som finns kvar, intervjua gamla grannar och läsa i kyrkböcker för att komma människor nära.

– Ibland finns det ingen information om en viss person, men det händer att man hittar en dagbok och får reda på allt, säger Ulrika Wängman.

Roller delas ut och deltagarna får låna kläder som skänkts till museet men som inte passar i samlingarna. Sedan spelar man upp ett rollspel om livet på gården.

– Då gör man allt. Mockar skit, hugger ved och bakar bröd. Hästarna hade en viktig del i livet på den tiden, så hästar har vi med, säger Anders Assis.

Vid ett tillfälle deltog en 90-årig kvinna som vuxit upp på gården där rollspelet ägde rum.

– Hon berättade efteråt att rollspelet lärt henne mer än någonsin om sin by, säger Ulrika Wängman.

Ljudalsbygdens museum delar fastighet med friskolan Vintergatan. De inspireras av varandra och har hittat flera vägar till samarbete. Medan museet lånar skolans slöjdsalar får elever komma till museets vävstuga under slöjdlektioner och lunchraster.

– Vi brukar låta eleverna gå hit ner och välja en grej som de får inspireras av för att skapa något eget, berättar Ulrika Wängman.

Hon visar arkivets många hyllsektioner och

Janna Persson väver under slöjdlektionen. Här tillsammans med kompisen Emelina Olanders.

Ulrika Wängman intar rollen som lärare när barngrupper besöker skolsalen.

Anders Assis talar sig varm om museets samlingar.

plockar med sig en gammal ölflaska upp till syslödssalen. Där tar hon fram en keps.

– Här har en kille gjort ett broderi efter inspiration från en öletikett, berättar hon.

Hon visar också hur ett gammalt pannband till en häst inspirerat en tjej att skapa ett liknande, fast med en reflex i.

Genom Slöjdverkstan har museet sedan 1995 slöjdat i små grupper tillsammans med barn och unga, med utgångspunkten att bevarandet av

”handens kunskap” inte handlar om att lära sig tillverka kopior av gamla föremål, utan om att använda gamla tekniker för att tillverka sådant som behövs i dag. De har dokumenterat, rekonstruerat och utforskat äldre hantverk och praktiska vardagskunskaper från förr, för att bevara gamla tekniker och komma fram till hur de kan användas till sådant som behövs i dag.

Slöjdverkstan har ett uppehåll till följd av att den person som drev verksamheten har gått i pension.

Men museet jobbar på att den ska komma i gång snart igen. Tills dess hålls sporadiska evenemang.

– Snart ska vi ha repslagningskurs och göra rep av ull. Då ska alla bänkar flyttas undan så att vi får mycket plats, berättar Ulrika Wängman.

Vi vandrar vidare genom utställningslokalerna och Anders Assis lyfter fram ett par mycket välanvända, trasiga skor.

– De här har egentligen inget historiskt värde eftersom vi inte vet någonting om dem, men allt här handlar ju om är att vi ska gå i någon annans skor och att försöka förstå människorna genom historien, säger Anders Assis. 🖐️

Här kretsar allt kring berättelserna

2020 utsågs Sörmlands museum till Årets museum. En viktig anledning var arbetet för att levandegörande samlingarna – som bokstavligt talat hamnade i centrum när museet fick nya lokaler.

TEXT: JENNY DAMBERG

När Sörmlands museum stod i begrepp att flytta till nya lokaler i Nyköpings västra hamn tänkte man om kring samlingsens roll. Från nyöppningen 2018 har man arbetat med så kallade berättande magasin, där samlingarna placerats mitt i byggnaden och organiserats utifrån gemensamma berättelser eller röda trådar.

– På ett vanligt museimagasin förvarar man sina objekt efter kategori eller material. Du har alla stolar bredvid varandra, sedan all keramik, i nästa rum alla textilier. Hos oss möts man visserligen av föremål, fotografier och arkivmaterial – men de är organiserade med utgångspunkt i mänskliga berättelser. Det kan vara en individ, familj, ett företag eller en gård, säger Peter Ostritsch, enhetschef för samlingar och kulturhistoria på Sörmlands museum.

Med det förhållningssättet hålls berättelserna ihop och kan förmedla ett sammanhang, som hur det var att leva på en viss plats vid en viss tidpunkt. Mottar museet en donation i form av ett hem består det som en enhet, i stället för att exempelvis fotoalbum, dagböcker och tidskrifter

försvinner till arkivet medan kläder och sängkläder hamnar bland textilier.

– Att förmedla berättelsen om en uppväxt, om hopp och hopplöshet och de utmaningar man har klarat av, ger ett helt annat möte med det förflutna. Det väcker nya tankar kring ens eget liv också, säger Peter Ostritsch.

DELAR AV SÖRMLANDS MUSEUMS magasin är som vanliga magasin, men de berättande magasinerna i byggnadens center är uppglasade och ljussatta. De är öppna för besökare genom gratis guidade visningar.

– Vi fokuserar på sörmländska livsöden. I våra magasin kan man till exempel möta Cecilia af Klercker, statsfru hos drottning Victoria, men också Karin Pettersson som bodde på en enkel gård här i Sörmland, konstnären Bernhard Österman, och ett fattigt arbetarpar, Cecilia och Bernard Persson.

Har man inte möjlighet att gå en rundvandring finns digitala stationer utanför magasinerna. Även på sin hemsida försöker museet tillgängliggöra så mycket material som möjligt.

”Har man inte möjlighet att gå en rundvandring finns digitala stationer utanför magasinerna.”

Guidad tur i Sörmlands museums berättande magasin.

SÖRMLANDS MUSEUM

– I de flesta fall visas 1 till 4 procent av ett museums samlingar i de aktuella utställningarna. Många besökare är nog inte ens medvetna att ett museum har ytterligare samlingar, eftersom de ofta befinner sig långt borta och inte är tillgängliga för allmänheten.

ALLA NYFÖRVARV VID Sörmlands museum sker i enlighet med museets riktlinjer.

– För det första måste det finnas en berättelse, och tydlig information, helst en biografi över personen som materialet rör.

Sörmlands museum gallrar också kontinuerligt. Föremål där det saknas information och där det finns flera liknande objekt i bättre skick har då svårt att hävda sig.

– När man började samla i början av 1900-talet låg intresset i att bevara själva föremålen, man var rädd att de skulle försvinna till följd av industrialiseringen. Människan bakom var inte lika intressant.

För verksamheten gör närheten till samlingarna jätteskillnad, säger Peter Ostritsch.

– Det är en glädje att jobba så här. Både för oss som jobbar, och för besökarna. När vi har slöjd-kurser kan de gå in och titta på gamla korgar och tekniker och sedan gå tillbaka till verkstan och använda det i sitt eget skapande.

Peter Ostritsch.

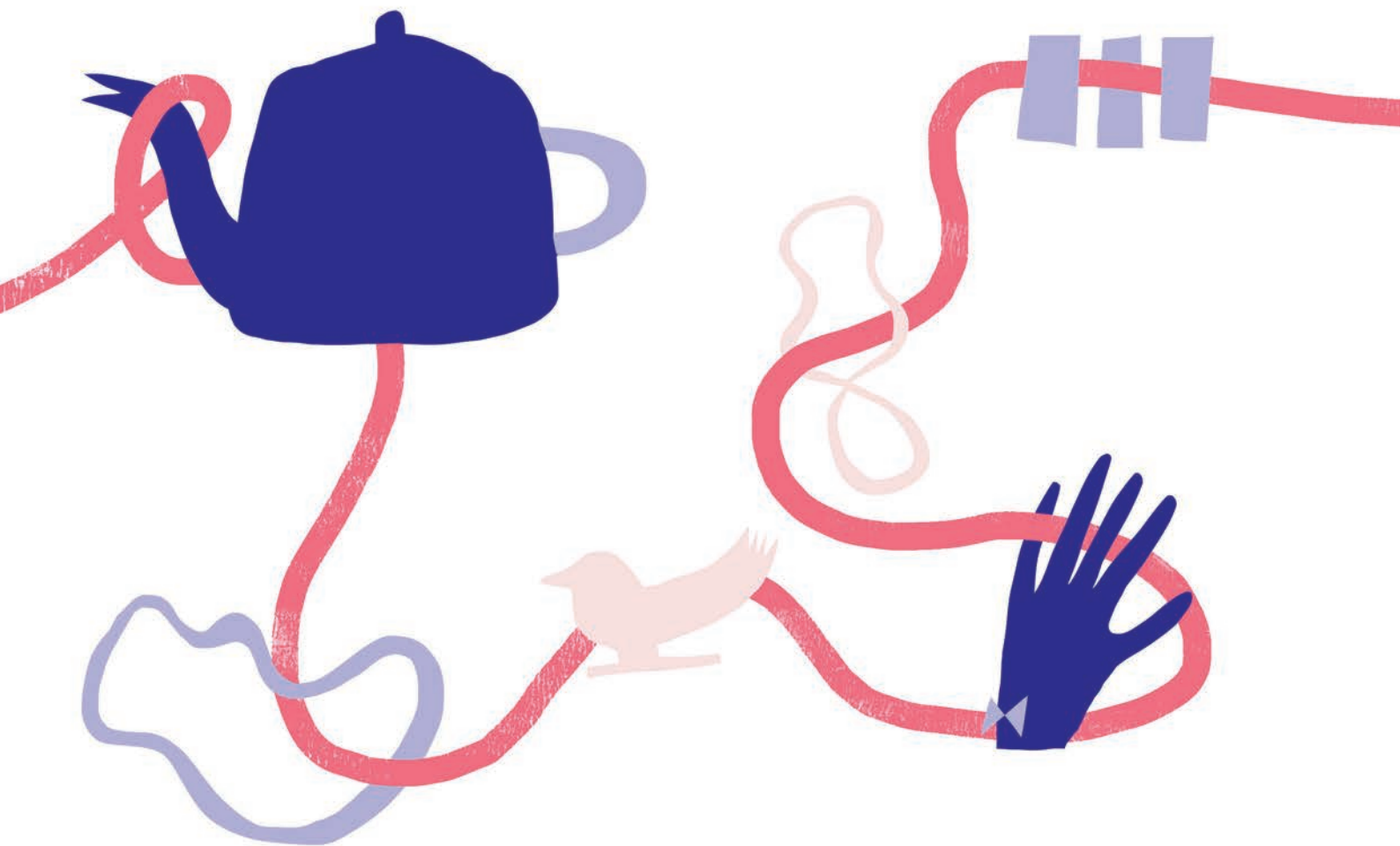
SÖRMLANDS MUSEUM

FÖR EN IDEELL FÖRENING som driver museum är det svårt att bygga om och på det sättet sätta samlingen i centrum. Men det finns flera sätt att jobba med det man har, inom befintliga ramar.

– Ställer man sig frågan till vem vill vi rikta oss, och varför, så kan det ge upphov till nya idéer, säger Peter Ostritsch.

Det kan också vara värt att tillåta sig viss rotation.

– Många frågar sig hur man ska nå en yngre publik. Ett sätt för en ideell förening skulle kunna vara att låta barn berätta eller kanske till och med skänka eller byta något. Då får man kanske gallra bland klappträn och andra redskap där det finns många likadana, men det gör att det blir en levande samling. 🖐️

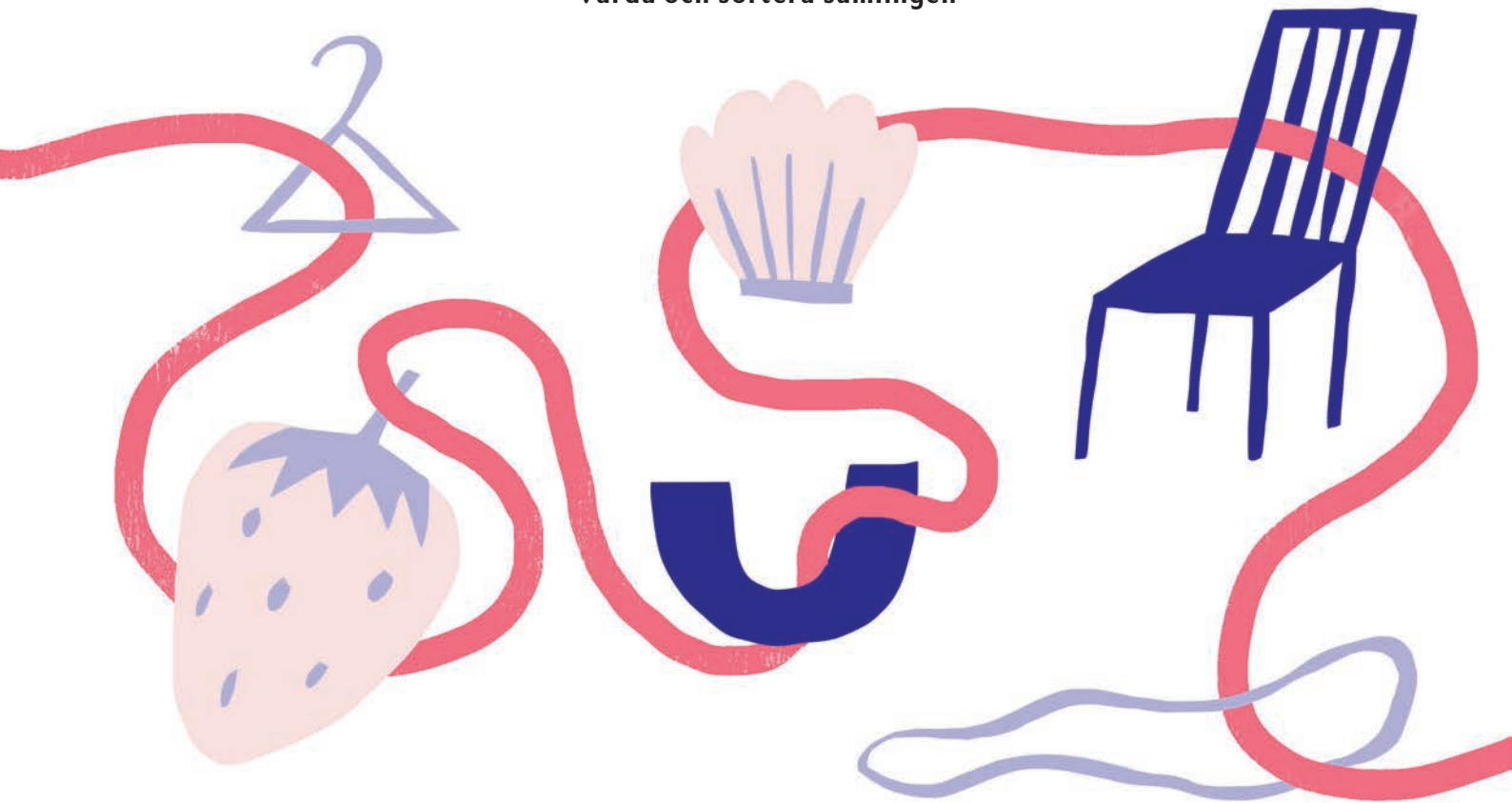
”Att gallra skapar ny kunskap om föremålen”

Elin von Unge disputerade 2019 på avhandlingen *Samla samtid – insamlingspraktiker och temporalitet på kulturhistoriska museer i Sverige*. För Bygd och Natur skriver hon om hur föreningar och mindre museiaktörer kan resonera för att hålla sina samlingar levande över tid.

TEXT: ELIN VON UNGE

ILLUSTRATION: AGNES FLORIN

Som barn hade jag en skokartong under sängen med mina finaste saker. Där fanns luktsuddgummin, snäckskal, bokmärken, små udda askar, gamla gumminoddar, porslinsfigurer och samlarbilder. Innehållet i skokartongen kan beskrivas som en samling, men i samlingen fanns också mindre samlingar – en med snäckskal, en med luktsudd och så vidare. Vissa dagar i skolan kunde jag längta hem till min samling. Jag längtade efter att ta fram den, lägga upp föremålen på sängen, sortera dem, kanske putsa eller rengöra vissa. Då och då insåg jag att ett föremål inte längre platsade, att det till och med var dags att slänga det; snigelskalet var lite trasigt och luktsuddet hade slutat lukta.

Poängen med anekdoten ovan är att samlande och kategoriserande är något djupt mänskligt. Vad vi samlar, hur vi ordnar våra samlingar, vilket värde och vilken kunskap vi tillskriver föremålen är en ständigt

pågående process. Jag skulle till och med vilja påstå att det är ett sätt att försöka förstå omvärlden. Detta innebär också att varje samling inte bara speglar den kunskap föremålen bär på utan också de idéer som präglade den tid föremålen samlats under. Att samla, vårda, visa och bevara handlar ytterst om att förmedla kunskap om världen och oss själva. Men för att kunna göra det på ett bra och strukturerat sätt behövs ett system.

EN SAMLING INNEBÄR alltid avgränsning – det vill säga, att välja är att också välja bort något annat. För att skapa en samling måste ett urval göras. Men oftare handlar det i dag om att överta ett befintligt urval. De flesta museer, samlingar och arkiv har växt fram ur idéer från 1600- och 1700-talens vetenskapliga revolution i kombination med de nya teknologier som under 1800-talet i snabb takt omvandlade det rurala allmogesamhället till ett industrialiserat, urbaniserat och modernt

samhälle. Det "gamla" blev modernt att samla i och med omvärldens snabba och radikala förändringar. Vid denna tid etableras flera av våra stora museiinstitutioner och parallellt även mindre lokala minnesföreningar ute på landsbygden. Föremål samlades genom så kallade brandkårsuttryckningar – det gällde att samla det som fanns kvar av det gamla, innan det försvann. Urvalet skapades på så vis som motvikt till moderniseringsprocesserna.

I dag handlar det som sagt därmed ofta mer om att hantera existerande samlingar, med föremål och arkivalier som vittnar om det förflutna, än om att bygga en samling från början. Här bör vi fråga oss vilka ideal som rådde under den tid huvuddelen av samlingen skapades. Hur såg samhället vid den tiden på frågor som klass, etnicitet, kön och ålder? Kan kategoriseringen av samlingarna dölja kunskap om den tid som föremålen representerar?

5 frågor att ställa kring samlingen

- 1 Vilka typer av objekt ska verksamheten förvärva och varför?
- 2 Vad görs för att kontrollera proveniens för potentiella förvärv?
- 3 Hur säkerställer museet att informationen hålls uppdaterad?
- 4 Vilken grundläggande kataloginformation, utöver miniminivån för beståndsinventering, bör finnas för olika delar av samlingen?
- 5 Vilka är museets villkor för att låna ut objekt?

ANNELI KARLSSON / SJÖHISTORISKA MUSEET

Spectrums 9 primära processer för samlingsförvaltning

- 1 Inkommande objekt
- 2 Förvärv och accession
- 3 Kontroll av placering och förflyttning
- 4 Beståndsinventering
- 5 Katalogisering
- 6 Utlämning av objekt
- 7 Inlån
- 8 Utlån
- 9 Planering och dokumentation

Att gallra i samlingar har länge varit tabubelagt, något som delvis har handlat om att varje samlat föremål också berättar om samlingens egen historia och tillkomst. Att ett föremål tas bort kan därmed uppfattas som en form av historieförfalskning.

Med minskande resurser för samlingsvård på minnesinstitutioner har det emellertid blivit nödvändigt att gallra. Vi har inte råd att lägga pengar på lokalhyror, el och omvårdnad av föremål som är rikt representerade på flera andra museer eller är så pass slitna att de inte går att visa, forska på eller som är skadliga för andra föremål i samlingarna. Ett fruktbart sätt att gallra på är då att erbjuda föremålet till andra verksamheter som har nytta av det. I några få fall destrueras föremål, men då bör en noggrann undersökning föregå beslutet.

När vi gallrar i dag är det också av största vikt att det gallrade föremålets katalogkort eller post i databasen finns kvar, även om föremålet inte längre gör det.

Att gallra kan också förstås som ett sätt att hålla samlingarna vid liv. Inte sällan upptäcks ny kunskap om individuella föremål eller föremålsgrupper efter kontinuerlig översyn. Att aktivt arbeta med gallring är därmed ett sätt att hålla samlingarna i gott skick på samma gång som de ges ny aktualitet. Att gallra är att skapa ny kunskap om föremålen och deras olika sammanhang.

VILKEN SORTS KUNSKAP är då viktigast hos ett föremål? Är det saken i sig – dess funktion, material eller estetik – eller är det vem som har ägt det eller den tid och plats det har brukats på? Det finns inget enkelt svar på den frågan. Det beror helt enkelt på vad ägaren till samlingarna vill berätta, det vill säga vilket syfte verksamheten har. Varje föremål – ja, faktiskt varje föremål – bär på en uppsjö av information, kunskap och berättelser. Vad som anses vara relevant och viktig kunskap skiftar också över tid, plats och social miljö. För att kunna bedöma värdet hos ett objekt behöver verksamheten ha tänkt igenom och formulerat en målbild för vad samlingen ska berätta om.

I Sjöfartsmuseets samlingar finns en väckarklocka. På föremålets katalogpost i Digitalt museum kan vi läsa dess benämning (Väckarklocka), identifikationsnummer (SM 27787), ämnesord (Väckarklocka). Dess tjocklek är 49.0 mm, höjd 71.0 mm och bredd 69.0 mm. Materialet är plast och metall, färgen är lila, vit och svart och på klockan finns texten QUARTZ. Utifrån dessa rudimentära uppgifter är det svårt att förstå varför just Sjöhistoriska museet förvärvat uret. Men under rubriken "Beskrivning" får vi svaret: "Batteri och batterifackets lock saknas efter att klockan for i golvet vid Estonias krängning. Ägaren stoppade den i fickan och gav den sedan till museet. Har stannat på 00:02:57. Väckningen inställd på ca 06:20."

I dessa korta, faktabaserade rader ryms allt. Kunskapsinnehållet bor i detta fall inte i uppgifterna om föremålets tillverkare, material eller teknologi. Det knyter i stället an till en händelse som finns i samtidens kollektiva medvetande. När visarna pekar på 00.02.57 pekar de samtidigt ut den ungefärliga tidpunkt då Estonia sjönk och 852 människor omkom.

I samband med att verksamhetens syfte formuleras ska även riktlinjer och rutiner för samlingsvård och insamling tas fram. Dessa bör vara tydliga och verksamhetsnära eftersom syftet är att guida de som samlar och förvaltar föremålen i det handgripliga arbetet. Samlingar präglas ofta av de individer som har skapat dem. Ibland är det en specifik upphovsperson, men inte sällan har flera olika samlare bidragit till och präglat innehåll och kategorisering. I och med att nya och mer moderna förvaltningssystem och teknologier har vuxit fram har samlingsdatabaser och katalogkort tagit nya former, som också kommer att påverka innehållet i policy och riktlinjer. Föremålskataloger eller föremålsdatabaser, som oftare används i dag, bör förstås som ett centrum, en nod, för hela verksamheten. Därför kan det om möjligt vara värt att investera i en lämplig sådan.

Det finns också färdiga förvaltningsmallar att inspireras och ta hjälp av. Riksantikvarieämbetet har till exempel översatt den brittiska standarden för samlingsförvaltning, Spectrum 5.0, till svenska. Den riktar sig främst mot verksamheter med stora, omfattande samlingar. Det går dock att plocka russin ur kakan och välja vissa av de processer modellen innehåller. Standarden lyfter fram nio processer som primära (se lista). Dessa kan vara extra intressanta att kika närmare på för en mindre verksamhet som ett hembygdsmuseum. Sammantaget ringar de in de rutiner som behöver vara på plats för att hantera en samling på ett strukturerat och hållbart sätt. Enkelt kan dessa beskrivas som de moment som behövs dels för att säkra föremålens underhåll och kondition, dels för att få en överblick över innehållet. Enklast är att börja med en process, som Förvärv och accession, och därefter stämma av den mot de rutiner som redan finns i verksamheten. Fråga dig vad som behövs för just er samling och vad som kanske är överflödigt. Skriv ner processens moment punkt för punkt och spara dokumentet åtkomligt för de kollegor som är involverade. För att ta reda på vilka processer som är relevanta för er samling

kan du också jobba med att formulera frågor, som: Hur säkerställer museet att informationen om objekten hålls uppdaterad? Har vi någon rutin för detta? Behövs en sådan rutin? Hur ser våra villkor för utlån ut? Finns det moment kring utlån som inte fungerar? Hur åtgärdas dessa på ett systematiskt vis? Oftast brukar en process leda in till nästa. Fler exempel finns i listan här intill.

2017 fick Sverige sin första museilag. Här garanteras bland annat armlängds avstånd mellan museerna och politiken, men därtill lyfts också kunskapsuppbyggnad som grunden för landets minnesinstitutioner. I detta sammanhang spelar de samlingar som finns hos landets många hembygdsförbund och hembygdsmuseer en stor roll. Generellt behöver de verksamheter som arbetar med att samla, vårda och förmedla stärka och stötta varandra i stort som smått. Museilagen syftar också till att underlätta lån av föremål mellan små och stora verksamheter. Men för att samlingarna ska komma till liv är det egentligen bara en sak som behövs – att hela tiden fortsätta vända och vrida på föremålen, undersöka dem på nytt eller se om upptäckter i samtiden kan ge gamla artefakter ett nytt innehåll.

Ta fram den där skokartongen med saker du har under sängen eller i magasinet och visa upp dina grejer. Omvärdera, och samla in nytt. 🖐️

Elin von Unge

Elin von Unge är forsknings- samordnare på Myndigheten för statens försvarshistoriska museer, Armémuseum. Hon disputerade 2019 på avhandlingen *Samla samtid* och har innan dess arbetat på flera museer med insamling, dokumentation och utställningsproduktion.

LÄS MER

Spectrum 5.0 i Riksantikvarieämbetets översättning finns att ta del av på raa.se.

Handbok för kunskapsuppbyggande samlingsförvaltning, publicerad av Göteborgs stad, återfinns via en sökning på nätet.

Namn: Gudrun Roslund

Ålder: 78 år

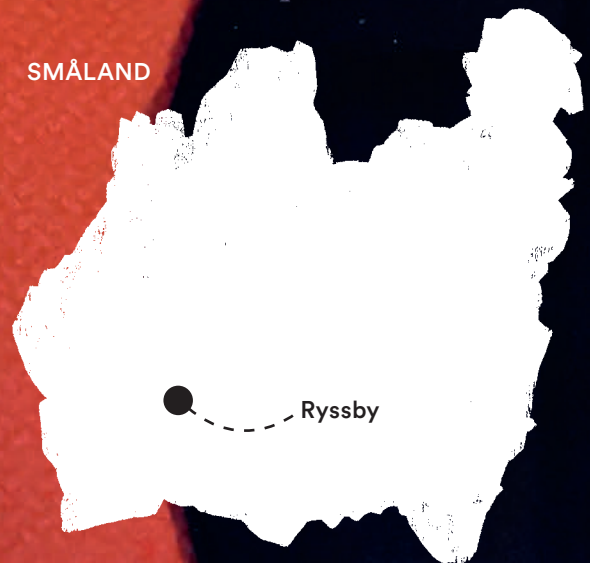
Bor: Mitt i Ryssby.

Så drivs biblioteket i Ryssby

Flera föreningar har gått samman för att driva biblioteket i Ryssby, i Ljungby kommun i Småland. Ryssby Sockenråd, där Gudrun Roslund är ordförande, är en av dessa. Verksamheten drivs genom ett så kallat IOP-avtal mellan föreningarna och kommunen. Ett idéburet offentligt partnerskap (IOP) är en överenskommelse om samverkan mellan offentlig och idéburen sektor i syfte att uppnå ett visst allmännyttigt samhälleligt mål.

Ryssby bibliotek håller öppet
måndagar klockan 16 till 19.

SMÅLAND

Ryssby

Föreningarna räddade biblioteket i Ryssby

Det kom som en kalldusch när Ljungby kommun meddelade att biblioteket i Ryssby skulle läggas ner. Tack vare samarbete mellan flera föreningar på orten kunde verksamheten öppna på nytt, i ideell regi. Gudrun Roslund i Ryssby Sockenråd är en drivande kraft.

Det kom som en kalldusch att de skulle lägga ner biblioteket, vi fick ingen förvarning. Vi läste om det i tidningen. Vi var en grupp som samlades och träffade kommunledningen. Då hade de redan börjat plocka ner biblioteket, men det stoppades, så det gjorde.

Det var kommunalrådet som kom med förslaget att driva verksamheten som ett IOP. Vi hade ju inte hört talas om det, vadå IOP? Det står för idéburet offentligt partnerskap och är ett sätt för idéburen verksamhet att samverka med offentliga aktörer, som en kommun. Ljungby kommun tog in en konsult som hjälpte oss mycket. Det är viktigt att allt blir juridiskt riktigt, och det är sådant vi inte kan alls.

Vi fick behålla de böcker som fanns kvar i biblioteket, men alla måste märkas om. Det fick inte heta Ljungby bibliotek längre, utan Ryssby bibliotek. Så vi började med det, det var över tusen böcker.

I Ryssby finns en lokal välgörare i form av Axel F och Vilna Lindmarkers stiftelse som vi sökte från och fick ett bidrag på 100 000 kronor för tre år. Från kommunen fick vi 80 000 kronor.

Pengarna behövs. Vi har köpt in en del nya böcker och skaffat egna datorprogram. Vi får också betala hyra till kommunen, det tar de ut varje månad.

I SEPTEMBER 2021 hade vi nyinvi­gning av Ryssby bibliotek. Det var en fin invigning där vi bland annat gav ett litet pris till Fanny Roos, vår duktiga kulstötare. Hon bor här utanför Ryssby och är

alltid väldigt noga med att poängtera att hon är från just Ryssby.

Biblioteket är öppet på måndag eftermiddagar, från klockan 16 till 19. Vi är en grupp på tio kvinnor som turas om att bemanna det, i par om två. Folk har verkligen ställt upp! Inte minst vaktmästarna på skolan där biblioteket ligger har hjälpt oss mycket. Vi har också ett visst samarbete med skolan och skolbiblioteket, eftersom vi är där.

För egen del är det som driver mig det här med läsandet. Jag har predikat för mina egna barn och barnbarn hur viktigt det skrivna ordet är. Så jag är väldigt glad för de familjer som kommer hit med sina barn och låna böcker. Barn är väldigt vetgiriga, men det gäller att föräldrar tar sig tid.

Ibland har vi något extra evenemang. En söndag hade vi besök av en tjej från Berättarnätet Kronoberg – Ryssby ligger i ett område som kallas för Sagobygden – där klass 6 på skolan sålde fika för att samla in pengar till sin klassresa. Det var himla uppskattat.

DET SOM HAR hänt sedan vi tog över driften är att kommunen meddelat att Ryssby ska bli en serviceort till Ljungby. Kommunen har en del sådana, som de förbinder sig att satsa på likaväl som de satsar på Ljungby stad. Och då ska de hålla ett bibliotek här. Det kommer de inte undan! I dag kör Bokbussen från Ljungby stadsbibliotek hit, men det är en annan sak. En buss kan inte hålla det utbud som ett bibliotek har, det säger sig självt.”

Berättat för Jenny Damberg

Medlemsnyheter

Fler nyheter på hembygd.se

JENNIFER NYSTEDT

PASSA PÅ! TÄNK KREATIVT OCH SÖK BIDRAG FRÅN IDEELL KULTURALLIANS

Ideell kulturallians genomför nu en ny omgång av satsningen "Kulturens kapillärer – Nyorientering" för projekt hos det ideella kulturlivet. Syftet är att föreningarna ska locka tillbaka medlemmar, publik och nå dem som ännu inte är engagerade i föreningar och kulturliv. Bidraget går att söka under perioden 8 februari och 15 mars. Här finns en spännande möjlighet att få stöd för kreativa idéer som kanske annars hamnar långt ner på föreningens göra-lista. Läs mer på ideellkultur.se/nyorientering

SVERIGES HEMBYGDSFÖRBUNDS HANDLENING FÖR FÖRYNGRINGSARBETE ÄR LANSERAD!

Sveriges hembygdsförbund jobbar sedan 2018 med ett förnygringsarbete. Det handlar inte om att nå barn och unga utan att hålla hembygdsrörelsen levande och vital. Det handlar om att vara välkomnande och försöka nå fler människor, kanske med helt annan bakgrund och förståelse av vad hembygdsarbete och kulturarv kan handla om. För att det ska komma till stånd kan vi behöva se på oss själva, söka nya perspektiv och utveckla våra arbetsformer.

En del i förnygringsarbetet är det vi kallar **Heimbygdametoden**. Metoden har sin grund i projektet **Så blir vi yngre** som Heimbygda, Jämtland Härjedalens hembygdsförbund drev 2015–2018. Nu har metoden blivit en nationell satsning för att kunna nå ut till alla SHF:s medlemsföreningar. Läs mer om metoden och ladda ner handledningen på hembygd.se/foryngring

Har du frågor, kontakta Kristina Ernehed på kristina@heimbygda.se

Heimbygdametoden

En förändringsprocess för förnygring

Sveriges hembygdsförbund

RIKSSTÄMMA I HALLAND 2023

I år kommer riksstämman att anordnas i Halmstad 12–14 maj. Stämmoförhandlingarna kommer genomföras under lördagen men tillställningen öppnar redan på fredag och pågår till och med söndagen. Sista dag för att lämna motioner är 15 mars 2023. På hemsidan kan du läsa mer om programmet och hitta länk till anmälan. hembygd.se/riksstamma

FÖLJ SVERIGES HEMBYGDSFÖRBUND PÅ FACEBOOK!

facebook.com/sverigeshembygdsforbund

WEBBINARIUM MED "CENTRUM FÖR DRAMATIK" 20 APRIL

Den 20 april är alla medlemmar välkomna på webinariet "Fånga era besökare med berättelser som berör" med Centrum för dramatik. Hembygdsföreningar lägger ner mycket tid och kraft på att berätta om livet förr i stugor, på gårdar och andra platser. Det är då viktigt att levandegöra berättelserna

ANMÄL DIG TILL VÅRENS WEBBINARIER!

Du som är medlem i föreningar ansluten till Sveriges hembygdsförbund är hjärtligt välkommen att anmäla dig till vårens webinarier. I programmet hittar du en uppsjö av intressanta ämnen. Här finns webinarier om föreningsutveckling, film, ljud & bild, inspiration för att locka besökare, aktiviteter på hemsidan, om Hembygdsportalen, Hembygdsförsäkringen och en rad webinarier om natur- och kulturlandskapet. hembygd.se/webbinarier

så de verkligen engagerar besökarna. Anmäl dig och få massor av inspiration och goda råd! Webinariet är en fortsättning på den serie seminarier som Centrum för dramatik genomfört på fyra platser i samarbete med Sveriges hembygdsförbund. Mer information om program och anmälan: centrumfordramatik.se/digital-berattardag-for-hembygdsrorelsen

#folkochkultur

TA DEL AV SHF:S SEMINARIUM VID FOLK OCH KULTUR

Nu kan du ta del av SHF:s seminarium 9 februari på konventet Folk och kultur i Eskilstuna. Rubriken var "Kultur och kulturarv i händelse av en större samhällskris" och utforskade olika perspektiv på kultur, kulturarv, yttrandefrihet och demokrati när samhället påfrestas av krig eller andra större samhällskriser. Ta del av seminariet på youtube.com/sverigeshembygd

GUSTAV HEURUN

"DE OBESUTTNAS HISTORIA" KONFERENS I LINKÖPING 25 MARS

Ett seminarium om lokalhistorisk forskning ur de "obesuttnas" perspektiv. Med hjälp av en rad talare får vi belysa människorna, källmaterialet och metoder för tillgängliggörande. Dagen avslutas med en spännande stadsvandring. Tid: 25 mars kl. 10.00-15.30 Plats: Föreningshuset Fontänen mitt i Linköping. Pris: 300 kr (inkluderar mat och fika). Konferensen är öppen för alla, oavsett om du är medlem i en hembygdsförening eller inte! Läs mer och anmäl dig på hembygd.se/ostergotland

ANLAGD BRAND I ÅNGERMANLAND

Fredag 9 december anlades en brand hos Ådals-Lidens hembygdsförening i Sollefteå kommun med fyra nedbrunna byggnader som följd. Än en gång ser vi hur kulturarv förstörs och en medlemsförening drabbas. Se därför till att lära er mer om hur man arbetar skadeförebyggande, även risken för anlagd brand kan minskas betydligt. Ladda ner den nya handboken i systematiskt brandskyddsarbete. Kontakta försäkringen för att få reda på mer: hembygd.se/forsakring

SHF:S NYA PODCAST "RESTEN ÄR HISTORIA"!

Har du missat vår nya podd så har du något att se fram emot! I SHF:s nya podcast "Resten är historia" får du höra samtal om kulturarv. I första avsnittet samtalar programledare Ninós Josef med Eric Fugeläng som är chef på avdelningen för kulturarvsutveckling på Riksantikvarieämbetet men också ledamot vid Svenska Unesco-rådet. Frågan är helt enkelt "Vad är kulturarv?". I denna första säsong kan du ta del av totalt sex avsnitt med gäster som samtalar om kulturarv ur olika perspektiv. Du hittar podden "där poddar finns", som man brukar säga. Eller på hembygd.se/medlem

AGNES FLORIN

NY INFORMATION OM LANDSKAPET PÅ HEMSIDAN

För några år sedan tog SHF fram programmet "Hållbara landskap" som beskriver vår syn på landskapens olika värden och hur vi anser att de bör värnas. Nu har informationen på hemsidan fått ett lyft. Gå in och botanisera i materialet! Du kan läsa om programmets fyra landskapstyper: sjö- och vattenlandskap, skogslandskap, odlade landskap och bebyggda landskap. Du får veta hur riksförbundet arbetar idag men också hur våra medlemsföreningar kan arbeta för att värna och lyfta fram hembygdens många landskap! hembygd.se/hallbaralandskap

KOM IHÅG ATT NOMINERA ÅRETS BOK OCH FÖRENING

Sista datum för de regionala hembygdsförbunden att nominera är 15 mars för Årets hembygdsförening och 30 april för Årets hembygdsbok. Läs mer om SHF:s utmärkelser och hur du nominerar på: hembygd.se/utmärkelser

Släcka är silver, förebygga är guld.

De sex vanligaste orsakerna till brand

1. Anlagd brand

Minska risken för anlagd brand: Ha inte brännbart material, lättantändliga vätskor och tändstickor tillgängliga i eller utanför föreningsgården. Sätt lås på container och sopkärl. Komplettera dåliga lås med galler eller låsbom.

2. Renovering

Renovering har flertalet gånger slutat i totalbrand. Se till att ha ordning och reda. Ta hand om slipdamm, ha oljetrasor förvarade på säker plats. Har hantverkarna ett säkerhetstänk?

3. Eldning

Eldning i öppen spis, bakugn och majbrasa utomhus har alla lett till totalbrand. Inomhus: Elda lagom, mät temperaturen och hantera askan på säkert vis. Utomhus: Väderlek, avstånd från bebyggelse, uppsikt, släckredskap och efterkontroll.

4. Mänskliga faktorn

Glömska och handhavande fel kan sluta illa. Sätt timer på kaffebyggare, och spisar. Ha med ett säkerhetstänk särskilt vid hantering av saker som alstrar värme. Upprätta brandskyddsregler, utgå från mall.

5. El-fel

Elektrisk utrustning och husets egna elanläggning är båda vanliga orsaker till brand. Ett första steg mot ökad säkerhet är att göra en egenkontroll av elanläggningen med vår kostnadsfria checklista.

6. Åska

Åsknedslag kan leda till brand oavsett om det är i ert eget hus den slår ned, i grannens eller i skog och mark i närheten. Ett över-spänningskydd ökar säkerheten.

Kontakta oss för tillgång till material och mallar.

Stöd till samlingsförvaltning

Under senare år har Sveriges hembygdsförbund fått allt fler frågor från föreningar om hur man ska ta hand om sina samlingar. Det har lämnats motioner till riksstämman som yrkat på att förbundet ska ta ett större ansvar. Vad kan man förvänta sig av riksförbundet?

Just nu har Örebro läns museum vårt uppdrag att utveckla en handledning om samlingsförvaltning. Förutom en skriftlig handledning ska även en serie instruktionsfilmer och webinarier produceras. Vi tror att detta kommer att bli ett viktigt stöd för föreningar när det gäller att bevara, utveckla och tillgängliggöra sina samlingar. Under hösten har förbundet också vidareutvecklat Hembygdsportalen för att ge ett bättre stöd för samlingsförvaltning.

Extra bidrag en förutsättning

Uppdraget till Örebro läns museum finansieras med stöd av extra statsbidrag som förbundet fått med anledning av pandemin. Det bör framhållas att extern finansiering är en förutsättning för den här typen av satsningar från Sveriges hembygdsförbund. Den arkivhandledning som producerades för några år sedan blev också möjlig tack vare bidrag från Riksarkivet.

SHF ingen museiorganisation

Riksförbundets uppdrag är att samla, stödja och företråda hembygdsrörelsen. Vi är dock ingen museiorganisation utan en kulturmiljöorganisation där kärnverksamheten till cirka 40 procent finansieras av statsbidrag som ges i andra syften. Ändamålet med förbundets verksamhet är kunskaps-spridning, tillgängliggörande och skydd av kulturarv och kulturmiljöer. Inte stöd för förvaltning av samlingar och arkiv, den kompetensen har inte förbundet utan behöver samverka med andra. Vi anser att

läns museerna och de regionala föreningsarkiven har ett ansvar för att hjälpa föreningarna inom ramen för sitt regionala uppdrag. Vi är dock medvetna om att förutsättningarna skiljer sig mycket mellan länen.

Använd hemsidan för att tillgängliggöra

Vad riksförbundet gör inom ramen för kärnverksamheten är att förbättra tillgången till kunskap om det kulturarv som föreningarna förvaltar. Här arbetar vi brett med kommunikation i olika kanaler för att väcka intresse för hembygdsrörelsens verksamhet, men framför allt arbetar vi med Hembygdsportalen för att göra kulturmiljön och det lokala kulturarvet tillgängligt för allmänheten.

Bevara och registrera på egna digitala medier

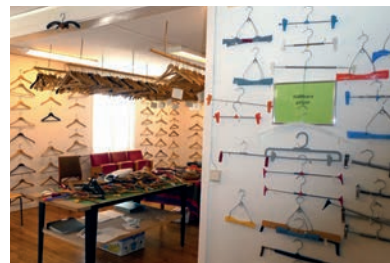
Eftersom det digitaliserade kulturarv som läggs upp i portalen måste förses med uppgifter som beskriver materialet erbjuds även stöd för digital samlingsförvaltning. Syftet har dock hela tiden varit att göra kulturarvet tillgängligt – inte att erbjuda en föremålsförteckning för föreningens eget behov. Vårt råd här är att inte krångla till det. Ett Excel-dokument räcker långt för de flesta föreningar. Det är också en långsiktigt hållbar lösning då många medlemmar har använt programmet i sitt yrkesliv. En föremålsförteckning i Excel kan med fördel lagras i portalen och då nås av andra genom inloggning.

Vill ni veta mer om vad Hembygdsportalen kan erbjuda rekommenderar jag varmt våra webinarier. Det finns också ett rikt handledningsmaterial och en mängd stödfunktioner. Portalen är utvecklad särskilt för ideella kulturarvsföreningars förutsättningar och ingår i medlemsavgiften.

Jan Nordwall, generalsekreterare för Sveriges hembygdsförbund

KG.FOUJUSSTEDT

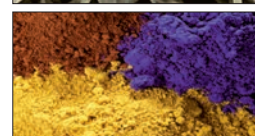
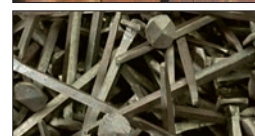

OLOFSTRÖMS HEMBYGDSFÖRENING

HOLGER EILGARD

Trätjärer, linoljor, spik, pigment, byggnadsdrev, drevband, linolfjärg mm
Produkter för vård av trä

SKEPPSPRODUKTER • BYGGNADSVÅRD
 MARINA PRODUKTER
 RESTAURERING • SKUTVÅRD

CLAESSONS
 TRÄTJÄRA

www.claessons.com

Vi har möbler till samlingslokalen!

Fällbord, stapelstolar, fixbord original, kopplingsbeslag mm.

- Bord med mått och utförande enligt Ert önskemål.

Till marknadens bästa pris så klart!

Klippans Inredningstjänst AB

Kontakta Paul Lindholm för priser och broschyrer

Montörgatan 22, 264 70 Klippan • 0435-210 01 • 0727-16 47 66
www.stolarobord.nu • [klippan.inredning@sverige.net](mailto:klippan.inredning@ sverige.net)

I varje nummer av Bygd och Natur har vi ett **korsord knutet till kulturhistoria** för ett av landets 21 län. Vi betar av dem i bokstavsordning, nu har vi kommit till **Göteborg**.

Lösningen publiceras på hembygd.se/bygdochnatur

		S O R T	KONSTNÄR FRÅN GÖTEBORG	YOKO --- LENNON	UPPLEV- SECENTER I SÄVE GRÖDA		ALICIA, UPPVUXEN I GÖTE- BORG	TRAKAS- SERA		
			EN FRÅGA OM TID FODRAL					VILL DU KÄNNA DIG SERIE		
									HAR FÖR- MÅGAN ATT	
			NOVEM- BERTJEJ BÖR TILL- TRASSLA- DE HÄNDEL- SER BLI MODEFÖ- REBILD		GRÄL- SJUKA	ÄR VÅT- MARKER				
										HÄR FÅR NI I GBG REKREA- TION
							SOLGUD	SAMS JORDYTA DU KAN HYRA		
										ANDLIG SÅNG
		SES MED IOGT			SJÄLSDÖ- DANDE TENNIS- ARTHUR				DAHL- GREN OCH RYD- BERG	RINNER I "STÖVEL" BOKDEL
		MITT I FLYGKRASCHEN KONUNGA- INITIALER				EJ GIFTIG ÄR KUFAR		KAJSA, SKÄDIS FÖDD I GBG		
LJUS FRÅN VISS LÅGA					GEOMET- RISK FIGUR	HÖRS FRÅN VILDDJUR	KÄNT TILL VAR- DAGS- JOBB			
								PÅ BIL I LESOTHO RÄV- STÄLLET?		
	ÖRT- DRY- KERNA							BLIR FÄLLD I RÄTTEN		
									HALV- BLUNDA	
						ARVS- ANLAG FORNA GÖTEBORG?				
						ÄR GAIS OCH IFK GBG RAD		FIN BO- MULL FR. EGYPTEN GRUND VIK		
						ÄR RÄTT DU BLIR MÄTT AV HÖJD	SKAL- TVÅÅ			
					GALEN- PANNOR STENHÖG			BLIR DEN SOM FÖR- SOVIT SIG		
								ÄR BOCK- LIK I ERIKS- BERG I GBG		

Konstruktör: Leif Johnsson
lfj1280@hotmail.com

Nästa nummer

NR 2 2023 KOMMER I JUNI.
I sommarnumret återkommer vi till lyckade temat från i fjol Hembygdsrörelsen som besöksmål. Hembygdsrörelsen rymmer fantastiska destinationer. Tipsa gärna redaktor@hembygdsforbundet.se om era sommaraktiviteter och -satsningar!

Rätt råd om byggnadsvård

Som medlem i Svenska byggnadsvårdsföreningen får du, din förening eller ditt företag tips och råd om hur du restaurerar hus och trädgårdar med hållbara material och beprövade metoder.

Dessutom får du rabatter i byggnadsvårdsbutiker, i vår webbshop, möjlighet att gå på byggnadsvårdsläger och information om resor och kurser.

Bli medlem på **www.byggnadsvard.se**

Välkommen till Sveriges nätverk för byggnadsvård!

BYGGNADS
VÅRDS
FÖRENINGEN